

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2018 • Sayı: 50

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl:Aralık 2018 - Sayı:50 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474
e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşıl TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	9
An Evaluation of Akhi Evran Waqf and Waqfiyyas from Socio-Cultural Perspective	
Rıfat İlhan Çelik	
Nakşibendîlik'in Anadolu'da Ortaya Çıkışının Belgesi: Şeyh Hâce İshak er-Rumî Vakfiyesi.....	23
A Document for Naqshibandi Emergence in Anatolia: The Waqfiyya of Sheikh Hâce İshak er-Rumî	
Hasan Demirtaş	
Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı	47
Waqf of Adıyaman Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiyyah	
Bahattin Turgut	
Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları.....	65
Waqf of Hüsrev Kethhuda and Its Sources of Income in Thessaloniki	
Meryem Kaçan Erdoğan	
Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Hatun'un Serveti ve Vakıfları	85
Kethhuda of The Imperial Harem Canfeda Khatun's Wealth and Waqfs	
Ayşenur Karademir	
Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği.....	117
Konya Example of Lazar House Where Lepers Were Isolated in Ottoman Period	
Hamit Şafakcı	
Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme.....	135
An Evalation on Waqfs of Berat (Albanian Belgrade)	
Mevlüt Çam	
Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları	151
Cash Waqfs in Bosnia Herzegovina	
Rahman Ademi	
Aksaray'da Bir Kültür Varlığı: Hacı Gayb Türbesi.....	165
A Cultural Property in Aksaray: Hacı Gayb Tomb	
Zehra Uslu Bülbül	
Giresun Merkezde Yok Olmuş Bir Vakıf Eseri: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Camisi	177
A Lost Waqf Monument in Central Giresun: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Mosque	
Gazanfer İltar - Mehmet Fatsa	
Tahir Paşa ve Mudanya'daki Eserleri.....	199
Tahir Pasha and His Works in Mudanya	
M. Fatih Müderrisoğlu	

Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği

Hamit Şafakcı*

Öz

Sırçalı Sultan Zaviyesi ya da Miskinler Tekkesi olarak bilinen cüzzamhane, Konya'da Bordabaşı Mahallesi'ndeydi. I. Alaeddin Keykubat döneminde yaptırılan tekkenin banisi muhtemelen Sırçalı Sultan'dı. Alaeddin Keykubat da çeşitli vakıflar bırakmıştı. Sırça, kelime anlamı olarak çini anlamına gelse de yer ya da kişi ismi olarak kullanıldığına dair örnekler de vardır. Tekke, Konya ve havalisindeki cüzzamlıların tecrit edildiği bir vakıftı. Burada yaşayanlar, vakfa ait gelir kaynaklarının yanında halkın yardımlarıyla da geçinmişlerdi. Bu çalışmada cüzzam hastalığının teşhisi ve tedavisi ile cüzzamlıların sosyal hayattaki durumu irdelenmiştir. Ayrıca vakıfta görev alanlara da değinilmiştir. Miskinler Tekkesi'ne yerleştirilen insanların sosyal hayatları devam etmiştir. Nitekim ortaya çıkan davaların kadı tarafından görülmesi, dinî ibadetlerini yapmaları için imam görevlendirilmesi, cüzzamlı eşinden boşanmak isteyen kadının müracaatı ya da cüzzamlıların çocuk sahibi olmaları, tecrit edilmiş olsalar bile hayatın bir şekilde devam ettirildiğini göstermektedir. Ancak cüzzamhanede kalan hastaların sağlıklı insanların içine karışmaları kısıtlanmıştı.

Anahtar Kelimeler: Cüzzam, cüzzamlı, Miskinler Tekkesi, Konya, vakıf.

Konya Example of Lazar House Where Lepers Were Isolated in Ottoman Period

Abstract

Lazaret known as Sırçalı Sultan Zawiya or Lazaretto for Lepers was in Bordabaşı Quarter in Konya. The benefactor of the dervish lodge built in the period of Alaeddin Keykubat I was probably Sırçalı Sultan. Alaeddin Keykubat I established various waqfs too. Even though the word "sırça" means tile, there are examples that it can also be used as a name for persons and places. The lodge was a waqf where lepers were isolated from Konya and its neighborhood. The people living in lazaret subsisted on the help of public apart from the source of income of the waqf. This study investigates the status of lepers in social life as well as the diagnosis and treatment of leprosy and the staff working in the waqf. The social life of those who were located in Lazaretto continued. The facts that the court cases involving lepers were conducted by qadi, imams were charged for them to make their worship, women could apply for divorcing their leper husband or lepers having children show that they continued their social life in many respect even though they were isolated in lazaret. It was, however, restricted for the lepers to get in touch with healthy people in the community.

Keywords: Leprosy, leper, Lazaretto, Konya, waqf.

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; Artvin/Türkiye; hamitsafakci@artvin.edu.tr.

Giriş

Arapça'da elin kesilmesi, parmakların düşmesi anlamına gelen *cezem* kelimesinden türetilen cüzzam, özellikle bulaşıcı lepra vakalarında ortaya çıkan ciddi şekil bozukluklarını ifade eder (Palalı, 1993: 150). Türk Dil Kurumuna ait *Güncel Türkçe Sözlük*'te cüzzam; Hansen basilinin sebep olduğu, sinir sistemi ve deri başta olmak üzere birçok sistem ve organı etkileyebilen bulaşıcı bir hastalık, miskin hastalığı, lepra olarak ifade edilmiştir. Sözlükte aciz, zavallı, yoksul; tepkisiz, hareketsiz anlamına gelen miskin kelimesi ise cüzzamlıların niteliklerine uyduğu için bu hastalığa isim olmuş ve halktan ayrı tutulan cüzzamlıların barındırıldığı binalara *miskinhane*, *miskinler tekkesi*, *miskinler dergâhı* ve *mezcumin zaviyesi* gibi isimler verilmiştir (Yıldırım, 2005: 185). Bir başka ifadeyle cüzzam hastalığına tutulanları şehir halkı ile temas ettirmemek için bu tür hastaların barınmalarına mahsus binalar hakkında miskinane tabiri kullanılmıştır. Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda *Miskinler Dergâhı*¹ ya da *Miskinler Tekkesi* adıyla bir miskinane vardı² (Pakalın, 1993: 546). Selçuklular döneminde Konya, Kayseri, Tokat, Sivas ve Kastamonu'da leprosoriler bulunurken Osmanlı döneminde ise İstanbul, Edirne, Kayseri, Safranbolu, Kastamonu, Konya, Gelibolu ve Marmara Adası'nda leprosoriler faaliyet göstermiştir (Terzioğlu, 1998: 15; Utku, 1998: 12-13).

Bunlara tekke, dergâh veya zaviye denilmesi, genellikle tarikat pirinin türbesi yanında bulunan ve insanların müstakil bir grup halinde yaşamalarına elverişli olan tekkelere benzetilmesi, cüzzamlıların da topluma karışmayarak tekke sakinleri gibi münzevi bir hayat sürdürmelerinden ileri gelmektedir (Yıldırım, 2005: 185). Halkın

1 "Vakf-ı Mescid-i Şerif-i Tekye-i Miskinler der Üsküdar vazı̄-ı minber" (VGMA, d 506: 118) kaydı, tekkede bulunan mescide minber konularak cuma namazı kılınacak hale getirildiğini göstermektedir.

2 Evliya Çelebi (2016: 278-279), İstanbul'daki tekke ve hastalık hakkında şu bilgileri vermiştir: Miskinler Tekkesi, şehir dışında bir tekkedir. Miskinler orada oturup adaklarla geçinirdi. Şehir içinde bir cüzzamlı görülürse tekkeye götürülürdü. Hangi zümreden olursa olsun miskinler, miskinhaneye götürülürdü. Zira Rum diyarında cüzzam bulaşıcı diye şehir içinde cüzzamlının durması yasak olduğundan her şehir dışında miskinane vardı. Kimseyle karışmadan ayrı yaşarlardı. Mısır'da çok cüzzamlı vardır. Kubâ hastalığıdır diye eli ayağı dökülmüş adamlar ile bir yerde yiyip içer, yatıp kalkarlar. Allah'ın hikmeti çocuklarının çocukları da olursa elbette kaşları ve kirpikleri olmaz.

merhameti için tekke olarak anılan İstanbul Miskinler Tekkesi'ne hangi sınıftan olursa olsun hastalığa yakalananlar getirilmiştir. Bu hastalık birbirine sirayet eder düşüncesiyle şehirlerde bırakılmamışlardır. Nitekim Evliya Çelebi, hastalığın irsi olduğunu yetkililerden duyduğunu bildirmiştir (Ünver, 1961: 6).

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği *cüzzamlıdan aslandan kaçır gibi kaç* (Buhari, 1988: 5740) hadisinden peygamber döneminde cüzzamın bulaşıcı olduğunun bilindiği anlaşılmaktadır. II. Bayezid devrine ait, muhtemelen 1501 yılı, *İstanbul İhtisâb Kanunnâmesi*'ne göre; *cüzzamları, şehirden süreler; şehirde komayalar* (Akgündüz, 1990: 286, 295) ifadesi Osmanlıların cüzzamlıları tecrit etmelerini kanuna dayandırdıklarını göstermektedir. *Celâl-zâde Kanunnâmesi*'nde ise; *Bir kimse cüzzâm olsa, tasarrufunda olan yeri oğlu var ise tasarruf eder, yok ise tapuya müstehak olur. Ol maraz hükm-i mevttir.* (Akgündüz, 1994: 329) şeklinde hastalığın ölümcül olduğu ifade edilerek cüzzamlının mirasının nasıl tasarruf edileceği belirlenmiştir.

1. Miskinler Tekkesi'nin İşlevi

Cüzzam hastalığına yakalananların barındığı yerlerin genel adı Miskinler Tekkesi'ydi. İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Kayseri, Urfa ve Girit gibi şehirlerde çeşitli zamanlarda yapılmış cüzzamhane denilebilecek tekkeler vardı. Bahsedilen yapılar çeşitli çalışmalarda gündeme getirilmiştir. Bu çalışmanın esas konusu Konya'daki Miskinler Tekkesi'dir. Ancak açıklanamayan bazı durumlar için diğer yerlerdeki tekkelerden de istifade edilmiştir.³

Osmanlılar, tedavileri mümkün olmayan ve insanlara sirayet şekli, zamanı ve sebebi bilinmediğinden lepra ya miskin illetine düşen olanları tekke ve zaviye adıyla yâd ettikleri *leprozeri/miskinler yurdu* yaparak tecride ehemmiyet vermişlerdi. Dulkadiroğulları Kayseri'de, Osmanlılar II. Murad zamanında Edirne'de ve Yavuz Sultan Selim Üsküdar'da birer yurt yapmışlardı (Ünver, 1958: 142). Müslüman memleketlerde lepralılar hiçbir zaman kötü muamele görmemişlerdi. Buralardaki

3 Kayseri'de de Miskinler Zaviyesi adlı bir zaviye vardı (BOA, MAD.d 7640: 2). Bu yerlerdeki benzeri tekkeler hakkında bkz. Ünver (1958, 1961); Yıldırım (2005); Dikeçligil (2017). Konya'daki Miskinler Tekkesi hakkında seriye sicillerinden istifade edilerek yapılan faydalı bir çalışma için bkz. Küçükdağ vd. (2003).

millî ve dinî hususiyetlerden dolayı hastalara daha insanca davranılmıştır (Utku, 1998: 11). Miskinler için müstakil yurtların yapılmadığı yerlerde şehir ve kasabalar haricinde tecrit amacıyla buldukları yerlere girmek ve orada oturmak şartlarıyla evler ve bunlardan hasta adedine göre mahalleler ihdas edilmişti ki Sivas ve Anadolu'nun bazı şehirleri buna örnek verilebilir (Ünver, 1958: 142).

1.a. Tekkenin Adı ve Yeri

Konya'daki yapı; *Sırçalı Sultan Tekkesi*, *Sırçalı Zaviyesi*, *Sırçalı Sultan Zaviyesi*, *Miskinler Tekkesi*, *Miskinler Vakfı* ve *Sırçalı Sultan Evkafı* gibi isimlerle anılmıştır.⁴ Dolayısıyla yaptırının adından dolayı sırçalı, içinde kalan hastalardan dolayı ise miskinler isimleri verilen yapı için bu isimler birlikte de kullanılmıştır. Tecrit edilen miskinlerin kaldıkları yerlere varlıklı insanların yardımını sağlamak için ise tekke ismi verilmiş, bazı vakıflar yapılmış hatta kurumun başına şeyh ve bazen kâhya adı altında birer de müdür atanmıştır. Bu müdür zamana göre lepralı (cüzzamlı) veya itimat kazanmış, güvenilir ve adil olan hastalığa yakalanmayan biri de olabirdi (Ünver, 1958: 142).

Konya'nın Sahra nahiyesinde Sırçalı isimli bir köy vardı. Bu köy, Seydi veledi Sırçalı'nın yurt olarak timarıydı (BOA, *TT.d* 40: 66). Bu bilgilere göre çini anlamına gelen sırça kelimesinin yer ve kişi adı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bahsi geçen Miskinler Tekkesi ya da Sırçalı Sultan Zaviyesi'nin *Sırçalı Sultan* isimli kişi tarafından yaptırıldığı söylenebilir. Sultan Alaeddin⁵ ise bu vakfa çeşitli gelirler bağışlamıştır. Dolayısıyla vakıf, Sultan Alaeddin döneminde kurulmuştur. Yine Konyalı'nın belirttiği belgede geçen merhum Sırçalı Sultan Tekkesi ile bir başka belgede geçen Sırçalı Sultan *sırruhul azizin* ifadesi tekkeyi, Sırçalı Sultan'ın kurduğunu ortaya koymaktadır⁶ (Konyalı, 1997: 925; *KŞS* 13: 271-3).

Konya'da çeşitli yerler için de miskin ve sırçalı isimleri kullanılmıştır. Çeşitli dükkânların yer aldığı

4 Bu konuda bkz. *KŞS* 24: 77-3, 133-1, 144-2; *KŞS* 12: 179-5; VGMA, d. 1109: 36b; VGMA, d. 1108: 6b; VGMA, d. 2177: 184, 349.

5 Konya'da Sultan Alaeddin Darüşşifası vardı. 13 Ağustos 1664 tarihinde vakfın mütevellisi Mehmed'di (*KŞS* 12: 283-1, 283-2).

6 Belgelerde Sırçalı Sultan Zaviyesi olarak geçen bu cüzzamhaneyi Alaeddin Keykubad'ın (1220-1237) bina ettirip vakıflar tahsis ettiğini söyleyenler de vardır (Küçükdağ vd., 2003: 188).

Miskinler Önü adlı bir çarşı bulunmaktaydı (VGMA, d. 1108: 12a; d. 554: 14). Yine Miskinler Önü denilen yerde Ketenciler Hanı hizasındaki boş arsa üzerinde Konya eşrafından Nakibzade es-Seyyid el-Hac Ahmed Tahir Efendi bir mescit yaptırmıştır (VGMA, d. 2176: 399). Bunların yanında Sırçalı Tekyesi Mahallesi ile Miskinler Mahallesi isimleri de kullanılmıştır (*KŞS* 45: 188-3, 272-2).

At Pazarı'nda Miskinler Tekkesi (Misk Emir⁷) Zaviyesi'nin bir adı da Sırçalı Sultan Tekkesi'ydi diyen Konyalı (1997: 525) iki zaviyeyi karıştırmıştır. Zira Miskinler Tekkesi, Bordabaşı Mahallesi'ndeydi. Bir diğer husus, iki vakfın görevlilerinin farklı olmasıydı. Konya'nın dışında Bordabaşı denilen yörede, Demirci Hacı Mescidi'nin bitişiğinde bulunan tekke; bağlar ve bahçeler arasında, çevresi ve havası temiz bir yerdedi. Osmanlı döneminde de cüzzamlılara tahsis edilmiş, onların rahat bir şekilde barınmaları için düzenlenmiştir. Günümüzde binanın varlığına dair bir kalıntı bulunmamaktadır (Küçükdağ vd., 2003: 188). Miskinler Tekkesi, Konya'da eskiden Bordabaşı Mahallesi'nde, günümüzde ise Tahtatepeni'ni geçince Ayna'ya çıkarken yolun solunda Demirci Hacı Mescidi'nin yanındaydı (Küçükdağ, 2014b: 82; Küçükdağ, 2010: 19).

Konya'da bulunan tekkenin yeri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Konyalı, At Pazarı'nda bir Miskinler Tekkesi olduğunu söylerken Oğuzoğlu, Sırçalı Sultan Zaviyesi, Musalla civarında yer alıyor olmalıdır, demiştir. Önder, eski adıyla Bordabaşı Mahallesi'nde olduğunu söylediği Sırçalı Mescid'in bir zaviyesinin olduğunu ifade etmiş ancak bu mescide Debbağlar Mescidi denildiğini ifade

7 Miski Emir Tekkesi meşihati hakkında bkz. VGMA, d. 3226: 132. Miski Emir ya da Güzeller Tekkesi olarak bilinen zaviyedeki Abdulkadir Geylani şeyhlerinden olan Abdülcemil Efendi ibni merhum Latif Dede Vakfıyesinde bu tekkeye vakıflar bırakmıştır (*KŞS* 131). Konya valisine gönderilen emirde; Turhanzade Emine Hatun arzuhalinde Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun'a mülhak evkaftan şart gereği mütevellisi olduğu Konya'da bulunan Miski Sultan ve Güzeller Tekkesi Vakfı hasılatı uzun zamandan beri bazı kişilerce alındığından zulmün önlenmesini 28 Kasım 1858'de istemiştir (BOA, A.MKT.DV. 132/39). 22 Temmuz 1855 tarihinde Miski Sultan ve Güzeller Tekkesi Vakfı'nın muhasebesinin görülmesi Konya valisine emredilmiştir (BOA, A.MKT.UM. 202/42). Miski Sultan ve Güzeller Tekkesi içerisinde yer alan darülkurraya dair ilk belge 1870 tarihlidir. Tekkede bir de cami bulunmaktaydı. Tekke, ihata duvarı ile çevrili geniş bir mezarlığın ortasındaydı. Tekkenin türbesi de bu mezarlığın içinde olup burada Misk Emir adlı mutasavvıf yatmaktaydı. Tekkede gelip geçene yemek pişirilen ve ikram edilen mutfak da vardı (Küçükdağ, 2014a: 68-69).

ederek ibadethaneleri karıştırmıştır. Atçeken ise iki ibadethaneden bahsetmiştir. Ona göre Demirci Hacı Mescidi olarak da bilinen Sırçalı Mescid, eski ismiyle Bordabaşı Mahallesi'ndedir. Selçuklu devrine mahsus tek kubbeli mescit tipindedir. Mimari tarzından 13. yüzyılın sonlarında yapıldığı anlaşıyor. İkinci Sırçalı Mescid ise, Debbağhaneler semtinde bulunduğu ve genelde debbağlar tarafından kullanıldığı için Debbağlar Mescidi diye anıldığı olmuştur. Ancak Sırçalı Sultan ya da Miskinler Tekkesi olarak bilinen cüzzam hastanesinin yeri, Bordabaşı Mahallesi'ndeki Sırçalı/Demirci Hacı Mescidi'nin⁸ doğu bitişiğindeydi (Konyalı, 1997: 525; Oğuzoğlu, 1981: 30, 32; Önder, 1971: 135-136; Atçeken, 1998: 151-152; Küçükdağ, 1989: 71). Bordabaşı günümüzde Hacifettah Mahallesi'ndedir (Uz, 2015: 79). Konya'da bir Sırçalı Mescid daha vardı. Bu ibadethane, Sırçalı Medrese içerisinde mescit olarak kullanılan bölüm olmalıdır.⁹

Bazı kişiler, Demirci Hacı Mescidi gelirlerini Sırçalı Sultan Mescidi Vakfı diyerek zapt edince yapılan şikâyetler üzerine bu tecavüzün engellenmesi 27

Aralık 1843 tarihinde emredilmiştir.¹⁰ Buradan Demirci Hacı ve Sırçalı Sultan¹¹ mescitlerinin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra yıkılan tekkenin yerinin, Demirci Hacı Mescidi'ne dâhil edildiği tahmin edilmektedir (Uz, 2015: 79). Ancak tekke ve zaviyeler kapanmadan önce zaviyeye dair bir bilgi tespit edilememiştir. Sırçalı ismini kullanan Miskinler, Demirci Hacı ve Debbağhane adında üç yapı, araştırmacılar tarafından birbirine

8 Mescit, Demirci Hacı olarak bilinen Abdullah oğlu Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Çevrek ve Künbed adlı iki çiftliği de mescide vakfetmiştir (Konyalı, 1997: 342). Konya'da Bordabaşı Mahallesi'ndeki merhum Demirci Hacı'nın yaptırdığı mescidin imamı Süleyman pîr ve alîl olmağla kendi rızasıyla es-Seyyid İsmail Halife'ye görevi bıraktığından vakfın mütevellisi İbrahim berat verilmesini arz edince 14-23 Ağustos 1712 tarihinde berat verilmiştir (KŞS 47: 286-3). 5-14 Mayıs 1743 tarihinde Konya'da Bordabaşı Mahallesi'ndeki Sırçalı Mescid Vakfı'nın günlük nim akçe vazife ile mütevellisi olan es-Seyyid İsmail Halife'nin kusuru yokken Mustafa ve Süleyman bir yolla kendi üzerlerine görevi almışlar, İsmail göreve yeniden getirilmiştir (KŞS 56: 261-3). 1844 yılında Bordabaşı Mahallesi sakinlerinden Mehmed oğlu Ahmed Hamdi keresteci esnafından olmakla birlikte emlakinden, ticaretten ve Hacı Sırçalı Mescid ve Demirci Mescidi vakıflarından imamet ve tevliyet cihetlerine ait hasılatı 160 kuruştur. Toplam geliri ise 1.202 kuruştur (BOA, *ML.VRD.TMT.d 10243*: 2).

9 Görevlileri farklı olan bu mescitle ilgili şu örnekler verilebilir: 27 Kasım 1758 tarihinde, Konya'da bulunan Sırçalı Medresesi Vakfı'ndan Sırçalı Mescid'de ¼ hisse imamete mutasarrif olan es-Seyyid Mehmed çocuksuz ölünce yeri boş kaldığından İbrahim, erbab-ı istihkak ve muhtâr-ı cemaat olduğundan atanmıştır (KŞS 57: 163-3). 3 Ağustos 1803 tarihinde, Sırçalı Medrese Vakfı'ndan almak üzere vazife-i muayyene ile Sırçalı Mescid'de imam olan Mustafa'nın yerine Mehmed Ali atanmıştır (KŞS 68: 133-3).

10 İki vakıf arasındaki anlaşmazlık, 27 Aralık 1843 tarihinde, mahkemede çözülmüştür. Konya'daki Miskinler Tekkesi diye meşhur Sırçalı Sultan Mescidi'nin kaimmakam mütevellisi ve beratla nazırı olan Hacı Muslihiddinzade es-Seyyid Ahmed Efendi ibni el-Hac Ebu Bekir, Konya'da bulunan Paşa Kapısı'nda, hala Konya eyaleti müşiri Vezir Ömer Paşa huzurunda meclis azalarının hazır oldukları ortamda dava görüldü. Konya'da Bordabaşı Mahallesi'nde bulunan Demirci Hacı Mescidi denilen Sırçalı Mescid'in beratla imamı ve mütevellisi, aşağıda zikredilen mezrayı elinde bulunduran Hafız Ahmed Hamdi Efendi ibni Mehmed Ali'yi dava etmiştir. Ahmed Hamdi Efendi'nin elinde olup meclise ibraz eylediği ferman ve suret-i defterhanede kayıtlı Konya yakınlarında bulunan ve hududu bilinen Künbed isimli zemin ve sair mezra Ahmed Efendi'nin imamı ve mütevellisi olduğu Bordabaşı Mahallesi'ndeki Demirci Hacı Mescidi diye bilinen Sırçalı Mescid Vakfı'ndandı. Lakin mezra, bundan önce ben kaimmakam mütevellisi ve nazırı olduğum Miskinler Tekkesi denilen Sırçalı Sultan Mescidi Vakfı tarafından uzun zamandan beri senedsiz ve vakfiyesiz olarak zapt edildi. Her yıl öşrünü ve diğer gelirlerini alarak tekke masrafına ve türbedar olan Mevlevi Derviş Mehmed'in taamiye ve levazım-ı sairesine sarf etmiştim. Ancak yedi sekiz seneden beri Hafız Ahmed Efendi mezranın tasarrufundan beni uzaklaştırıp ferman ve defteri hakanide zikredilen Sırçalı Mescid Vakfı tarafından zapt etmekle mezrayı önceden ben zapt ettiğimden bana teslimi için Hafız Ahmed Efendi'ye mahkemeden tembih olunmak muradımdır diyerek dava etmişti. Bordabaşı Mahallesi'ndeki Demirci Hacı Mescidi denilen Sırçalı Mescid Vakfı'ndan olduğu ferman ve defter-i hakanideki suretten anlaşılmıştır. Mezra, Miskinler Tekkesi tarafından uzun zaman vakfiyesiz ve senedsiz tasarruf edilmiştir. Ferman ve suret gereği Hafız Ahmed Efendi'nin imam ve mütevellisi olduğu Bordabaşı Mahallesi'ndeki Demirci Hacı Mescidi denilen Sırçalı Mescid Vakfı tarafından eskiden olduğu gibi şeran ve kanunen zabt olunmasına karar verilmiştir (KŞS 77: 90-2; Atçeken 1998: 154). Bordabaşı Mahallesi'nde vâki Sırçalı Mescid el-meşhûr Timurcu Hacı Mescidi Vakfiyesinin suretidir yazan 12-21 Şubat 1499 tarihli vakfiyede mescide ait beş zemin belirtilmiştir. Bunlar arasında Sırçalı Sultan ile anlaşmazlık konusu Künbed adlı zemin de vardır. Vakfiyenin altında verilen kayıtlarda; Künbed, Karaarslan, Ekeze, Aymenos ve Çumra'daki zeminlerin Sırçalı/Demirci Hacı Mescidi'nin vakfı olduğu 16-25 Temmuz 1836 tarihinde de belirtilmiştir. Bu zeminlerin Sırçalı Sultan Mescidi Vakfı'na kaydedilmediği de ifade edilmiştir (VGMA, d. 2178: 89). Vakıflardaki Sırçalı isminden dolayı anlaşmazlıklar ve karışıklıkların çıktığı anlaşılmaktadır.

11 Sırçalı Mescid-Kubbeli Mescid/Debbağlar Mescidi, kendi adını verdiği mahallededir. Mabede dair bir bilgi yoktur. İçindeki çinilerden dolayı bu mescide ve mahallesine verilen Sırçalı adı yenidir. Asıl Sırçalı Mescid, Bordabaşı Mahallesi'ndeki Demirci Hacı Mescidi'dir (Konyalı, 1997: 523-525).

kariştirilmiştir. 1843 yılında Miskinler ve Demirci Hacı vakıflarının anlaşmazlığı bunların farklı yapılar olduğunu ortaya koymaktadır.

Konyalı'nın (1997: 925-926) yayınladığı bir belgede vakıfla ilgili önemli bilgiler yer almaktadır:

“Mahmiye-i Konya'da merhum Sırçalı Sultan Tekkesi'nin halen tekkenişini olmayıp bir tekkenişin gerekli diyerek kadı elime hüccet verip dört beş senedir ücretsiz tekkenişin olup beş on ev hala sağ ve salimler iken anda gelip otururlar. Bu işe Sultan Alaeddin'in lanetlemesi vardır ki tekke miskin içindir. Sağ için değildir. Şimdi subaşı ve kadısı karışmayıp cümle miskinler oturmak babında hükmü şerif rica olunur”

Açıkbaz adlı şahsın arzı olan ve 1079/1668-1669 tarihli bu belgeden tekkede sadece cüzzamlı olanların oturması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak hasta olmayan kişiler de aileleriyle gelip burada oturmuşlardı. Bunun yanında belgede geçen “merhum” ifadesinden hareket ederek Sırçalı Sultan adlı kişinin tekkeyi kurduğu söylenebilir. Tekkeye en önemli desteği ise Sultan Alaeddin vermiştir. Bu anlamda tekke, Sırçalı Sultan tarafından Sultan Alaeddin döneminde yapılmıştır. Aynı zamanda tekkede beş ya da on ailenin yaşadığına bakılırsa tekke, en az 25-50 kişi alabilecek büyüklükteydi. Miskinler/Sırçalı Sultan Tekkesi'nde kadın ve erkek cüzzam hastaları için ayrı bölümler bulunuyordu (Küçükdağ, 2014b: 82; Küçükdağ, 2010: 19). Benzer şekilde İstanbul Miskinler Tekkesi'nde on oda aileleriyle kalan evli cüzzamlılara, altı oda bekârlara ve iki oda da son zamanlarda dışarıdan gelen ve cüzzamlı olmayan imama ayrılmıştır (Yıldırım, 2005: 186).

1.b. Hastalığın Teşhisi

Tıp literatüründe üç tip cüzzam vardır. Lepromalı cüzzam, hastalığın en ağır şeklidir ve organizma mikropla doludur. Deri üzerinde sınırları belirli belirsiz şişliklerdir. Özellikle hastanın yüzü aslanı andırır. Kol ve bacaklarda deri kalınlaşır, saç dökülme de kaş ve sakal ortadan kalkar. Cüzzamın en bulaşıcı türüdür. İkincisi az bulaşıcı olmakla birlikte sinirsel belirtileri olan sinir cüzzamıdır. Deri lezyonları ya rengini kaybetmiş lekeler şeklinde ya da genellikle halka biçiminde, çok defa pembe veya esmerimsi hafif kabarcıklar halindedir. Üçüncüsü, basit tüberküloz mikrobuna benzeyen tüberkülozumsu cüzzamın ise belirtileri

şişkin lekeler ve sızıntılı kabarcıklardır¹² (Palalı, 1993: 150).

İbn-i Sînâ (2015: 266), hastalık hakkında şu bilgileri verir:

Cüzzam kötü bir hastalıktır. Bedendeki hıtlardan meydana gelmiştir. Organların mizacını bozar; genel olarak, vücutta bozukluk oluşturur; onun şeklini bozar. Bazen organları bozarken onun yakınlarındakileri de bozar, hatta organları yer. Yara oluşan organlar düşerler. O bütün bedeni kaplayan kanserdir. Bazen cerahatli yaralar oluşur, bazen de cerahatli yara oluşmaz. Şüphesiz o ince hoş kokulu bir yapıdır. Orada yenme oluşmuştur. Bazen hastalık uzun zaman devam eder ve sevdavi unsur sadece tek bir organa geçmiştir. Orada kalınlaşma (katılaşma) görülür veya katı şiş oluşur veya durum olarak katı şişler oluşur veya kanser nevinden oluşumlar görülür. Şüphesiz o ince hoş kokulu bir yapıdır. Orada yenme oluşmuştur. O ince madde deri yüzeyine atılmış ve bundan siyah leke ve döküntüler ve benzerleri olarak bilinen oluşumlar meydana gelmiştir. Bunlar bütün vücuda dağılır ve sevdavi humma (yüksek ateş) meydana getirir ve pis bir koku oluşturur ve o cüzzam oluşmuştur.

1658 yılı civarında cüzzam hakkında bilinenler şunlardı: Galiz hıtlın galebesinden olur. Kadınların aybaşlarından sonra temizlenmeden cinsi münasebetlerde buldukları takdirde meydana gelir. Bu zamanda kadın hamile olursa doğan çocuk cüzzamlı olur. Böyle cüzzamlılara ilaç güçtür ve frengi haplarıyla telafi edilmelidir (Uludağ, 2010: 111).

Avrupa, 15. yüzyıla kadar, cüzzamı bir hastalık olarak değil de Allah'ın bir gazabı olarak ve cüzzamlıyı da büyücü olarak görüyordu. 16. yüzyılın ortalarında

¹² İbn-i Sînâ'ya göre (2015: 268-269) hastalığın belirtileri şunlardı: Cüzzamın başlangıcında yüz kırmızı olup, siyaha doğru meyleder. Gözlerdeki renk kırmızıya döner. Nefes darlığı olur; seste kısılma olur. Akciğer ve bronşlardaki incinme nedeniyle bu ses kısılması oluşmuştur. Çoğunlukla aksırma olur; hasta burnundan konuşur; bazen tıkanıklık ve incinme oluşur. İnce ve az miktarda tüy alınır. Göğüste ve yüzde terleme oluşur. Onlar kibirlilik ve kindarlık oluşturur. Sonra saçlarında dağılma, dökülme oluşur. Özellikle yüz ve etrafındaki kıllarda dökülme oluşur. Tırnaklar yarılr ve yüzün görünüşü çirkinleşir ve rengi siyahlaşır. Eğer cüzzam sakinleşmezse burundaki kıkırdak yenir ve burun düşer, kollar ve bacaklar da kopar.

H. Fracastoro'nun çalışmalarıyla cüzzamın bir hastalık olduğu kabul edilmiş, 1873 yılında ise G. A. Hansen'in mikrobunu bulmasıyla hastalık bilimsel çözüme kavuşmuştur (Palalı, 1993: 152).

Zambako'ya¹³ göre Osmanlı Devleti'nde 600.000'den fazla lepralı (cüzzamlı) vardı (Utku, 1998: 12). Osmanlı döneminde cüzzamlılar hekim muayenesi yapılarak tekkeye alınır. Her şüpheli tekkeye yerleştirilmezdi. 5 Mayıs 1678 tarihli belge örnek olarak verilebilir:

Mahmiye-i Konya'da vâki' cüzzam marazına mübtelâ olanlara mahsûs Sırçalı Zaviyesi dimekle ma'rûf zaviyede sâkin olanlardan Derviş Veli bin Mehmed meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde ba'îsetü'l-kitab İsmihan binti Ali mahzarında takrîr-i kelâm idüb kadîmden mahmiye-i merkûmede maraz-ı mezbûre mübtela olanlar sâlim kimesneler arasında gezmeyüb zaviye-i mezbûrede sâkin olgelmeleriyle hâlâ mezkûre İsmihan maraz-ı mezbûre mübtelâ olduğu ecilden zaviye-i mezkûreye gelüb sâkine olmak üzere tenbîh murâd iderin didikde gıbbe's-su'âl mezbûre İsmihan ibtilâ-yı meşrûhu inkar idicek etibbadan Pulcuzâde Halil Çelebi li-ahli'n-nazar meclis-i şer' de hâzır olub hâkim-i mevki'u'l-kitab tûbâ lehû ve hüsn-i me'âb hazretlerinin emriyle mezkûre İsmihan'ın a'zâsına nazar idüb mezkûrede maraz-ı mezbûrun 'alâmeti yokdur deyü haber virmeğîn vech-i meşrûh üzere mu'ârizadan mezbûr Veli men'-i birle mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu fi'l-yevmi's-sâlis 'aşer min şehri Rebi'ül'evvel li-sene tis'a ve semanîn ve elf (KŞS 24: 133-1).

Zaviyede oturan kişinin şikâyetçi olması, dışarıdaki insanlardan haberdar olduğunu ve onlarla ilişkilerinin devam ettiğinin kanıtıdır. Bir diğer dikkati çeken nokta ise şikâyet edenin ciddiye alınarak mahkemede hekim kontrolü yapılarak karar verilmesidir. Cüzzam olmadığı anlaşılan kişi zaviyeye gönderilmemiştir. İddia sahibi ise cüzzamlı olmasına rağmen mahkemeye gelebilmiştir. Bu, onların sosyal hayatla bütün bağlarının koparılmadığına da bir işaret olarak değerlendirilebilir.

13 Zambako Paşa'nın cüzzam ve cilt hastalıklarına dair hazırladığı kitabın bir nüshası 16 Ekim 1906 tarihinde takdim edilmiştir. Bu çalışma Avrupalı doktorlar tarafından da takdir görmüştür (BOA, Y.A.HUS. 506/151)

Hastalıkla ilgili şikâyetler bireysel olabildiği gibi ahalî tarafından da yapılabiliyordu. 12 Nisan 1594 tarihinde Hırsova kadısına gönderilen hükümde: Kasaba ahalisi, Karacaoğlu Ahmed'in validesi ve ondan doğan çocuklarda cüzzam hastalığı olduğunu, kendilerine de bulaşması ihtimalinden dolayı hamamlarına ve cemiyetlerine dâhil olmalarının engellenmesini ve cüzzamlıların bulunduğu yerde iskân edilmelerini talep etmişlerdi. *Gönderilen hükümde marazı sahîh cüzzam marazı mıdır? Yohsa kâbil-i ilâc bir ahar maraz mıdır?* Orada bulunan tabiilerle müşavere edilerek hastalığın iyice anlaşılacak cüzzamlı değillerse cüzzamlılarla bir araya getirilmekten sakınılması emredilmiştir (Şahin, 2014: 258). 13 Şubat 1577 tarihinde ise Erzurum beylerbeyi ve kadısına gönderilen hükümde Suf Çermik köyü ahalisi, Ardahan kullarından Bende adlı kişinin kendilerine zulüm ettiğinden bahsederken kardeşi Sübhanvirdi'nin de cüzzam olduğunu ifade ederek dirlik tasarruf ettikleri yere gönderilmelerini istemişlerdi. Verilen cevapta bizzat gereği gibi mukayyed olup zulüm var mıdır? Süphanvirdi'nin cüzzam olduğu sahîh midir? Eğer doğruysa dirliği olduğu mahalle gönderin diye emir verilmiştir. Bu örnekten anlaşıldığı üzere öncelikli hedef, sağlıklı insanları korumaktır. Aynı konuyla ilgili 16 Şubat 1577 tarihinde Erzurum'daki Cami-i Kebir mütevellisi mektup gönderince bu hususun toprak kadısı tarafından teftiş edilmesi emredilmiştir (Kahveci, 1998: 213, 219). Olayın aslı araştırılmadan bir karar verilmediği, ilgili görevlilerin raporu doğrultusunda hareket edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında hastalığın ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. İlaçla tedavi edilebilen bir hastalık mı? Yoksa cüzzam mı? Bu ve benzeri sorular kişinin cüzzamlı olup olmadığını tespit etmek amaçlıydı. Şayet cüzzam teşhisi konulursa cüzzamlılara mahsus binalara yerleştirilmeliydi. Hastanın cüzzam olması durumunda *cüzzamlı ve kabil-i ilâc değildir* denilerek kişiye cüzzam teşhisi konulmaktaydı¹⁴ (Sahillioğlu, 2002: 13).

14 "Yenişehir tevâbiinde Akçapınar nâm köyden Mesud oğlu Yusuf nâm kimse elinde olan Pazarlı İskender nâm yeniçeri oğlanı, hâşâ 'ani'sami'in ve'l-hâzîrîn, cüzzâm olmuş, etibbâya ve ehl-i hibreye gösterildi; cüzzâmlı ve kabil-i ilâc değildir, diler" (Sahillioğlu, 2002: 13). Bu örnekte birkaç nokta dikkati çekmektedir. Birincisi bir yeniçerinin Türkçeyi ve gelenekleri öğrenmesi için Türk ailelerin yanına verilmesidir. İkincisi ise kişinin cüzzam olduğunun doktor tarafından tespit edilmesidir. Bir diğer husus ise günümüzde kullandığımız yakın manada Allah esirgesin lafzına karşılık gelen ifadenin hastalıktan ne kadar korkulduğunu da göstermesidir.

Cüzzam hastalığına yakalananlar tekkede kalmak mecburiyetindeydi. Onları tekkede toplamak ve orada tutmakla zaviyedar görevliydi. Yine bir problem çıkarsa padişaha bildirmek zorundaydı. Kasım 1677 tarihinde, Miskinler Tekkesi zaviyedarı Derviş Mehmed gönderdiği arzuhalde, miskin ve mücrimlerin zaviyeden kaçarak başta Konya olmak üzere Karaman eyaletindeki kazalara dağıldıklarını bildirip, tekrar tekkeye toplanmaları için padişahın yardım talep etmişti. Bunun üzerine gönderilen fermanla Konya kadısının zaviyeyi teftiş etmesi ve arz bulunduğu gibi ise miskin ve mücrimlerin zaviyede toplanması istenmiştir. Ayrıca askeri sınıftan olup 'varmayız' diyenlerin isimlerinin bildirilmesi kadiya emredilmiştir (Küçükdağ vd., 2003: 188-189). Dolayısıyla cüzzam olanların statüsünün önemi yoktu. Hastaların hepsi aynı muameleye tabi tutulurdu.

Bulaşıcı hastalığa yakalanan gayrimüslimler de Müslümanlarla aynı muameleyi görürdü. 15 Nisan 1692 tarihinde Sırçalı Sultan Tekkesi'nde Arslan adlı bir zimmi oturmaktaydı. Yine Misis oğlu Mank, cüzzam şüphesiyle doktorlar tarafından muayene edilmiş, cüzzam hastalığına yakalanmadığı anlaşılınca tekkede kalmaya mecbur edilmemişti. Miskinler tekkesi sadece erkeklere has değildi. Burada kadınlar da kalabilirdi. 17 Şubat 1715 tarihli boşanma davasında Murad'ın boşadığı Döne, Sırçalı Sultan Zaviyesi'nde kalıyordu (Küçükdağ vd., 2003: 189). Cüzzam olan kadın, erkek, çocuk, Müslüman veya Hristiyan kim olursa tekkeye gönderilmekteydi. Bu konuda din, ırk veya cinsiyet ayrımı yoktu. Zira Osmanlı'nın koruyucu tedbir olarak benimsediği yöntem, tecritti.

On yıl Kıbrıs'ta Amerikan konsolosu olarak bulunan *General Luigi Palma di Cesnola* gözlemlerini şöyle anlatmıştır: Lefkoşa'ya giderken yol kenarında dilenen miskinler vardı. Lefkoşa'ya bir mil uzaktaki izole bir çiftlikte yaşayan 200 lepralıdan 40'ı Müslüman gerisi Hristiyan'dı. Hükümetin bunlara yaptığı yardım olmasa bunlar çoktan ölürdü. Buradaki lepralılar ortalama 40 ile 60 yaş aralığında ve alt sınıflara mensuptu. Lepra olduğundan şüphelenilen kişi komşuları tarafından sıkı takibe alınır. Eğer lepra olduğuna kanaat getirilirse bütün akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri ile geleceği o anda ortadan kalkardı. Cesnola'ya göre, Kıbrıs'taki Miskinler Çiftliği'ndeki lepralılar kendi yaptıkları bazı kulübeler ve mağaralarda yaşardı. Burada bulunan bir kilisede pazar günü ayin yapılırdı.

Cenazeleri de köy içinde yaşam alanlarının otuz ayak yanına defnedilirdi (Aktaran: Beratlı, 2013: 65-66).

Kütahya'nın Selu köyünden Resul Fakih bin Bayezid'e cüzzam demişlerdi. Resul, Bursa'ya gelerek muayene olmuş ve doktorların 'bu ol marazdan ve zahmetten beriüs sahadır' demeleri üzerine Kütahya kadısına bu kişiye kimsenin karışmaması gerektiği 3 Şubat 1484 tarihinde bildirilmiştir (Ünver, 1958: 143; Sahillioğlu, 2002: 14). Bir kişi hakkında cüzzam olduğu duyumu alınınca zaviyenin tekkenişini ilgili kişinin muayene edilmesini mahkemeden talep eder, mahkemede hazır bulunan hekim hastaya bakar, şayet iddia edildiği gibi hasta değilse tekkeye konulmazdı (KŞS 12: 179-5; Küçükdağ vd., 2003: 189). Hekim hastanın el ve ayak gibi azalarına bakarak ve hastaya çeşitli sorular sorarak onun durumunu öğrenmeye çalışırdı (KŞS 24: 77-3; Küçükdağ vd., 2003: 190). Tabii ki burada temel amaç, cüzzamlıların sağlıklı insanlar arasında gezmesini engellemek için önce tespit sonra tecrit etmektir.

Mudurnu'dan Rahoğlu Osman'ın oğlu Mustafa hakkında cüzzam iddiası gündeme getirilmişti. O da soluğu Bursa'da aldı ve hekimlere görüldü. Hekimler Mustafa'nın cüzzam olmayıp *âkile* olduğunu 3 Şubat 1484 tarihinde, söylemişlerdi. Yine Taraklıyencesi'nden Yusuf, cüzzam şüphesiyle Bursa'ya gelip doktorlara muayene oldu. Cüzzam olmadığı Bursa kadısı tarafından Taraklıyencesi kadısına 19 Eylül 1484 tarihinde, bildirildi (Sahillioğlu, 2002: 14). Hakkında cüzzam şüphesi olanlar kendilerini temize çıkarmak için Bursa'ya gelip hekim kontrolünden geçmiştir. Kendilerine akile oldukları ya da hasta olmadıkları yönünde hüccet verilmiştir. Bu onların amiyane tabirle temiz olduklarını ve halk arasına karışabileceklerini gösteren bir temiz kâğıdıydı.¹⁵

Cüzzam hastalığına yakalananlara mahsus tekkede oturan Mehmed oğlu Abdülgani, mahkemeye

15 Diğer hastalıkların tedavisinde de mahkemeye müracaat edildiği anlaşılmaktadır. Konya'da Çıralı Mescid sakinlerinden Disbefe binti Bali mahkemede Andon Totori zimmi karşısında benin boynumun sağ tarafında ur vardı. Andon'un hastalığının tedavisinde iyi olduğu halk arasında bilinir. Gerek ilaçla gerekse başka şeylerle tedavisi sırasında ölürse Andon'un sorumlu tutulmamasını talep etmiştir. Kardeşinin de aynı şeyleri tekrarlaması üzerine 16 Mayıs 1678'de kaydedilmiştir (KŞS 24: 144-2). Nitekim günümüzde ameliyat öncesi doktor veya hastane ile hasta veya hasta yakını arasında imzalanan sözleşme gibi değerlendirilebilir.

giderek Ermenek kazasına tabi Tavdas köyünden Ahmed oğlu Ömer'in cüzzam olduğunu, cüzzamlılara mahsus tekkede kalması gerektiğini söylemişti. Mahkemede hazır bulunan Ömer, 'ben mukaddema gelincik marazına müptela olub etibbâya mürâcaat eylediğimde def' olmuşdur, cüzzam marazım yokdur' demişti. Tabiplerden Derviş Mustafa, muayene ederek Ömer'in söylediğini teyit etmiştir. Abdülgani ise 25 Mayıs 1653 tarihinde müdahaleden men edilmiştir (KŞS 27: 78-1; Küçükdağ vd., 2003: 191).

Kastamonu'nun Azdavay kazası Kocaoğlu köyünde yaşayan Seyyid Hasan'ın sol elinde çıkan yara sonucu parmakları sakatlanmıştı. Bunu gören köy ahalisi 'cüzzamlı oldun' diyerek Seyyid Hasan'ı ailesinden ayırarak köyden çıkarmak istemişlerdi. Seyyid Hasan hastalığının cüzzam olmadığını ve ailesiyle birlikte yaşamak istediğini belirtmiştir. Yapılan tetkikler sonucunda Seyyid Hasan'ın cüzzam değil başka bir cilt haslalığına yakalandığı anlaşılmıştır. Ancak 'illet-i mezbûre her ne kadar alil-i sâriyeden değilse de mukaddemleri öyle add olduğundan bu illete ma'lûl olanları memleketlerinde tavattun itdirmedikleri örf-i bedelden olmuştur' denilmiştir. 26 Aralık 1850 tarihinde, verilen karara göre; bulaşıcı bir hastalık olmadığı anlaşılrsa da önceleri öyle bilindiğinden örf gereği memleketlerinde oturtulmadıklarından ya Üsküdar Miskinler Tekkesi'ne gönderilecek ya da köyünde ahaliden ayrı bir yerde yaşamaya devam edeceklerdi (Dikeçligil, 2017: 68-69). Muhtemelen ahaliden ayrı bir yere yerleştirilmişlerdi. Zira cüzzamlıların arasına konulduğu takdirde bulaşıcı olması dolayısıyla bu aileye de bulaşacağına inanıldığı için tekkeye konulmamış olmalıdır. Ancak gelenekte vardır diye bir ifade kullanılarak hasta olmayanların da Miskinler Tekkesi'ne konulmasından bahsedilmesi örf ne kadar değer verildiğini de ortaya koymaktadır.

1.c. Hastalığın Tedavisi

Cüzzamın bulaşıcı ve tedavisi bilinmeyen bir hastalık olması dolayısıyla müptelaları insanlardan uzak bulundurulurdu. Osmanlılar da hastalığı aynı surette tanıdılar ve aynı muameleye tabi tuttular. Onları tecrit etmek üzere hususi binalar yaptılar, beslenmeleri için vakıflar koydular. Civarda cüzzamlı kabul edecek kurum bulunmadığı takdirde bu gibi hastaları ya kendi evlerinde

yahut köyün kenarında ayrı bir evde tecrit ettiler (Uludağ, 2010: 76). Nitekim Alaeddin Keykubat döneminde Konya'da yaptırılan tekke, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde cüzzamlılara tahsis edilmişti.

Cüzzam hastalığının bilindiği ve tedavisi için çeşitli yollar denendiği belgelerden anlaşılmaktadır. Hastalığın nedenleri konusunda fikirler ileri süren yazarlar aynı zamanda tedavi yollarını da söylemişlerdi. Örneğin hastalığın balgam ve aşırı sevdadan olduğunu ifade edenler olduğu gibi tedavinin kişinin vücudundan kan alınması ile mümkün olabileceğini söyleyenler de vardı. Bunun yanında bazı bitkisel tedavi yöntemleri önerenler de olmuştur.¹⁶ *Kamusu'l Hikmet ve't-Tıp* adlı eserde cüzzam hastasına uygulanan tedavi bir örnekle anlatılmıştır. Bursa'da cüzzama yakalanan bir hastayı Derviş Yusuf Efendi'ye getirdiklerinde Bursa kadısından hüccet olmadıkça tedavi etmem, ilacım tehlikelidir deyince hüccet verildi. Şu tedavi uygulandı: Boğazını sıkıp şah damarından kan aldı. Çok kan akınca hasta bayıldı ve tuzla kanı durdurdu. Beş altı gün sonra başka bir damardan kan aldı ama kanı durduramadı. İksiri ateşe koyup dağladı ama durmadı. Hasta dilini dışarı çıkardı ve bir bakla getirdiler onu bölerek her bir parçayı neşter yerine bastırdı. Sonra hasta sağlığına kavuştu. Bir vakit sonra Edirne'de rastlanan hastada cüzzamdan eser kalmamıştı (Aktaran: Şehsuvaroğlu, 1961: 31-32).

Türkler, bildikleri en fena ve tedavi imkânı olmayan hastalıklardan biri olan cüzzama dehşetinden dolayı *cüzzam-ı cimaiyye*, *cüzzam-ı nefsanîyye* gibi isimler vermişlerdi (Osman Şevki, 1991: 57). Bir cüzzam vakasının ortaya çıkması muhitte fena korkular uyandırırdu. Cüzzamlılar kendi hastalıklarının bulaşıcı olduğunu bildikleri için insanlar arasına karışmazlardı. Bazıları hiç kimse ile temas etmeyeceklerini belirterek aileleriyle birlikte kalabilmek için devlet kapısına müracaat

¹⁶ Sabuncuoğlu Şerafeddin, cüzzam olanların tedavisinde başın beş yerini dağlamanın hastalığın tedavisinde kullanılmasını önermiştir. Akşemseddin ise kan aldırarak, sülük ya da hacamat ile başlanacak tedavinin bazı karışımları içmek ve vücuda sürmekle tedavi edilebileceğini söylemiştir (Aktaran: Şehsuvaroğlu, 1961: 26-27). Diğer tedavi yöntemleri için bkz. Şehsuvaroğlu, 1961: 21-33.

edebilirdi¹⁷ (Uludağ, 2010: 76).

Osmanlı döneminde cüzzam hastalığının tedavisi için çeşitli yöntemler uygulanmıştır. Hastalık kan almakla, ilaçla veya dağlamakla tedavi edilmeye çalışılmıştır. Salih bin Nasrullah ilaçla tedavinin mümkün olup olmayacağından bahisle: Cüzzama yakalanan adamdan kan alınarak kan su içine akıtılır, eğer kan suyun dibine inerse ilaçla tedavi mümkündür, suyun üstünde kalırsa ilaçla tedavi mümkün olmadığını belirterek cüzzamın ilaçla tedavisi için ise *şarab-ı aftimon* gibi şerbetlerle, çeşitli tiryakların aç karnına ceviz büyüklüğünde verilmesinden bahseder. Evliya Çelebi'ye göre ise diğer maddelerin yanı sıra beş vukıyye zeytinyağı ve beş vukıyye yılan eti bulunan *tiryak-ı faruk*, cüzzam hastalığını iyileştirmektedir (Aktaran: Terzioğlu, 1998: 15-16). Teşhis ve tedavilerinden sonraki yıllarda istifade edildiği anlaşılan İbn-i Sînâ ise cüzzamın tedavisi için kan alma, ilaç kullanma, hamama gitme ve masaj ile bazı macunlar önermiştir (İbn-i Sînâ, 2015: 270-275). Ona göre, içirilen ilaçların en faydalısı olan *tiryak-ı faruki* adlı ilaç, engerek yılanı yağı ve etiyle birlikte uygulanırdı.¹⁸ Bu yöntemlerin yanında geleneksel yöntemler de hastalığın tedavisinde kullanılmıştır. Konya'da cüzzam hastalığına yakalananların bazıları evlerinde gizlenmiştir, şehrin kadısına ihbar edilmediği için tecrit edilememişlerdir. Diğer taraftan bazı hastaların kendi kendilerine evde tedavilerini yapmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. 25 Haziran 1704 tarihinde, Konya'nın Şeyh Aliman Mahallesi'nden olup bir süre önce ölen Mustafa'nın evinde görülen davada, Mustafa'nın kızı Emine ile kız kardeşi Alime "pederimiz mezbûr Mustafa cüzzam marazına mübtelâ olmakla cîdârına buğu ile ilâc ederken bi-emri'llâhi te'âlâ fevt olmuştur bu husûsda mahalle-i mezbûre ahâlisinden bir ferdin

17 Ömer oğlu Memiş adlı kişi arzuhalinde, Kastamonu sancağındaki Morluvat köyünden olduğunu ve cüzzama yakalandığını ifade ederek kendi hanemde ıyal ve evlatlarıyla nasa karışmayıp yaşarken bu duruma karışılmaması gerekirken köy ahalisi köyümüzde istemiyoruz diye belirtmişlerdi. Bu durumun ortadan kaldırılması için 1821-1822 yılında emir talep etmiştir (Uludağ, 2010: 76). Tekkeye gitmeyen kişiler, halk arasına karışmamak şartıyla evinde kalabilmiştir. Ancak köy ahalisi, yine de hastadan rahatsız olmuştur. Yine Kastamonu sancağına bağlı Boyalı kazası Anamas köyünden bir yıldır cüzzam olan İbrahim, insanların arasına karışmamak şartıyla evinde kalmasına izin verilmesini 13 Ağustos 1850 tarihinde istemiş ve bu talep uygun görülmüştür (BOA, A.DVN 61/77).

18 İbn-i Sînâ'nın cüzzam hakkındaki fikirleri için bkz. İbn-i Sînâ (2015: 253-279).

sun'ı ve te'addisi olmamağla mezbûr Mustafa'nın dem ve diyeti için bir ferd ile dâvâ ve nizâmız yokdur" demişlerdi (KŞS 41: 85-1; Küçükdağ vd., 2003: 191). Bu kayıta adamın neden öldüğünden ziyade mahallelinin sorumlu olmadığı kayıt altına alınmıştır. Zira cüzzamı saklayan kadınlara herhangi bir işlem yapılmamış sadece ölümle mahalle ahalisinin alakası olmadığı vurgulanmıştır. Cüzzam hastalığına iyi geldiğine inanılan uygulamalar da vardı. Evliya Çelebi gezdiği çeşitli şehirlerde cüzzam hastalığının tedavisinde faydalı olduğu söylenen kaplıcaları, ılıcaları, adaları, şifalı suları, ilaçları, yiyecekleri ve hamamları kaydetmiştir (Terzioğlu, 1998: 16-18).

Bazen bir kişinin cüzzamlı olduğu iddia edilerek mağdur edildiği de olmuştur. İddialar karşısında haksızlığa uğrayanlar, hassa hekimbaşından hasta olmadığını kanıtlayan belgeyi alınca mahallin kadısı da bu konuda bilgilendirilmiş ve durumun düzeltilmesi istenebilmiştir. Çankırı kazasının Yakalu köyü ahalisinden Çakıroğlu Mehmed, Ali adlı kişinin 'cüzzam hastalığı vardır, bizlere de bulaşabilir demesiyle' köyden çıkarılmıştı. İftiraya uğradığı ve yapılan tecavüzün kaldırılmasına dair hassa hekimbaşı mühürlü derkenarda arz sahibi Ali'nin *mezzum* olmayıp bazı kişilerin iftirasına uğradığı belirtilmiştir. Çankırı kadısına bu durumun ortadan kaldırılması 16 Ocak 1714'te bildirilmiştir (BOA, C. SH 24/1154).

Bilim adamlarının 1840-1845 yıllarında başlattığı çalışmalar, 1941 yılında bulunan Sülfon adlı ilacın bulunuşuna kadar devam etti. Bu ilaç, lepranın spesifik ilacıydı ve daha sonra diğer ilaçlar da tedavi için kullanıldı. Genel anlamda cüzzama karşı alınabilecek önlemler de vardır. Bir odadan ibaret hijyen kaidelerine uygunsuz evlerin ferah ve hijyenik hale gelmesi, lepranın azalıp kaybolmasına sebep olmuştur (Utku, 1998: 13). Osmanlı döneminde ise cüzzama yakalananlar tecrit edilmiştir. Bu tecrit sayesinde, sağlıklı kişiler hastalıktan korunuyordu. Toplum içinde hastalık nedeniyle zor duruma düşecek cüzzamlılara da barınacak yer temin edilmiş oluyordu.

1.d. Tekkede Yaşam

Cüzzamlılar sosyal hayatta hakir görülmezdi. Bakılmağa, merhamete layık biçareler olarak bilinirdi. Hastalığın tehlikesi malum olduğu için onlara yapılacak yardımlar kendileriyle temas etmeden yapılırdı. Yemek, para, mum ve

elbise verenler çoktu. Yapılan bu gibi yardımlar müessesenin dışında bulunan bir mahalle konur ve yardım eden uzaklaştıktan sonra hastalar tarafından dualar okunarak alınır (Uludağ, 2010: 75-76).

Konya'daki tekkede, Lale Devri'nde, cüzzamlılardan başka evsiz ve garipler de barınmıştır (Küçükdağ, 1989: 71). Bu, cüzzamlıların olmadığı zamanlarda evsizlerin yerleşmesi ile ilgili olmalıdır. Nitekim her şüpheli doğrudan doktora götürülemez, kadından izin alındıktan sonra hekime götürülüp gerekli muayene yaptırılabilirdi. Vakfın yöneticisi cüzzam olduğunu iddia ettiği kişiyi bizzat mahkemeye götürülebilirdi. Çünkü öncelikli görevlerinden biri buydu. Ancak hekim kontrolünden geçirilmeden tekkeye götürülemezdi. 24 Haziran 1664'te Konya'da *Sırçalı Sultan Tekyesi*'nde sakin Dedezade Mehmed, Hatunsaray'dan Raziye binti Hicab adlı kadının cüzzam hastalığına yakalandığından 'dedelerden oldu' diye duyulduğunu ifade etmiştir. Bu kadının hastalığına bakmasını talep ettiği Derviş Mustafa, kadının cüzzam olmadığını sıracı¹⁹ olduğunu söylemiştir (KŞS 12: 179-5; Küçükdağ vd., 2003: 192). Bu vakfa, tekke denmesi ve hastaya da dedelerden oldu tabirinin kullanılması halk nazarında buranın tekke olarak kabul gördüğünün açık delilidir. Tekke denilmekle birlikte bunlar asla bir tarikate mensup değillerdi, tekke listelerinde isimleri geçmezdi. Tekke tabirleriyle burada bulunanlara sadaka verilir, nezirler yapılırdı. Yani halk buraları korumaya çalışırdı (Ünver, 1958: 144).

Üsküdar Miskinler Tekkesi'nde kalan Mehmed Dede arzuhalinde; kendisinden vergi talep edilip memleketindeki eşyasının alındığından şikâyet etmiş ve cüzzamlı olduğu için vergi affı olduğunu 1857 yılında belirtmiştir (Sarı-Kurt, 2007: 373). Dolayısıyla cüzzamlılar vergilerden muaftı. Bazı yerlerde ise miskinler, kendi ihtiyaçları için tarlalarda çalışabilmiştir. Nitekim Kıbrıs'ta evkafın verdiği 200 dönüm arazi üzerinde çiftlik

19 Sıracı; boğazda ular çıkmasını ve bedeninin bazı taraflarında yaralar açılmasını mucib, irsî bir hastalıktır (Şemseddin Sami, 2012: 643). Sıracı hastalığı ura benzer ve ikisi arasındaki fark ular organından bağımsızdır. Muhtemelen sıracı kasla bağlantılıdır. Çoğunlukla sıracanın ortaya çıkış yeri gevşek ettir ve organların sinirsel örtüleridir. Sıracanın çok şiddetli olduğu söylenir. Daha çok uçuğa benzer (İbn-i Sînâ, 2015: 252). Türk Dil Kurumuna ait İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü'nde ise sıracı, tüberküloza bağlı olarak deride ve genellikle boyundaki lenf düğümlerinin şişliği ile belirgin duruma denirdi. Sıracanın tedavisi hakkında bkz. İbn-i Sînâ, 2015: 253-255. Belgenin okunuşu için bkz. Küçükdağ vd., 2003: 192.

kurulmuştur. Bu arazinin 180 dönümü kiraya verilirken kalan 20 dönümünü ise miskinler ekip biçmişlerdi (Beratlı, 2013: 62-63).

Miskinler Tekkesi'nin son dönemindeki yaşantıyı Enver Naci şöyle anlatmıştır:

“Karacaahmet'e gelen bir cüzzamlı çoluk çocuğunu da yanında getirir, hep beraber senelerce mezarlık sınırının içinde kalırlardı. Buraya bekâr kadın veya erkek gayet az gelirdi. Ve bu yalnızlar, asıl hücrelerin bulunduğu daireye alınmazlar, cümle kapısı ile büyük daire arasındaki boşlukta olan odalara yerleştirilirdi. Bu iki kapı arasında her gün bir bekâr nöbet bekler, akşam namazı okunur okunmaz kapıları kapatırdı” (Aktaran: Sarı-Kurt, 2007: 373).

İslam hukukuna göre kadın, cüzzam olan kişiden boşanma hakkına sahipti. Bu taleple mahkemeye başvuran kişinin iddiasının ispatı için de hasta muayene edilerek karar verilir. Dolayısıyla cüzzam, kişinin medeni halini bile etkilemekteydi. Eşlerden birinde cüzzam hastalığının olması boşanma sebebiydi. Zira hastalık bulaşıcıdır. Bu hastalıktan doğan çocuklarda da genelde ortaya çıkar. Hatta çocuk salim olsa bile onun neslinde görülür (Bilmen, 1967: 359-361). 28 Haziran 1664 tarihinde, Konya'nın Saidili nahiyesine bağlı Lâdik köyünden Emine binti Mustafa adlı kadın, eşi Sefer bin Müsafer huzurunda eşinin cüzzam hastalığına yakalandığını ve boşanmak istediğini ifade etmişti. Sefer cevabında birkaç gün bünyemde bir hastalık olduğundan mahkemede bulunan hekimbaşı Derviş Mustafa ve Ali Çelebi'ye müracaat ettim. Onlardan aldığım ilaçla iyileştim deyince durum hekimbaşılara soruldu. Onlar, Sefer'de cüzzam olmadığını ve hastalığının ilaçla iyileştiğini söyleyince Emine davadan men edilmiştir (KŞS 12: 182-1; Küçükdağ vd., 2003: 190).

Konya'daki Sırçalı Sultan tekkenişini olan Açıkbaz Dede mahkemede Sahra nahiyesine bağlı Celali adlı köyden Şaban bin Mehmed karşısında; cüzzam olan Şaban'ın tekkede dede ile birlikte sakin olmasını talep etti. Hekimbaşı Halil Çelebi mahkemeye çağrılarak Şaban'ın azasına baktı ve bunun cüzzam değil tuzlu balgam²⁰ olduğunu ifade

20 Türk Dil Kurumuna ait Güncel Türkçe Sözlük'te tuzlu balgam, birtakim deri hastalıklarının ortak adı, egzama olarak ifade edilirken gelincik ise yılançık, arpacık ve çıban olarak anlamlandırılmıştır.

edince Açıkbaş davadan 3 Mayıs 1670 tarihinde men edilmiştir (KŞS 14: 10-4²¹). Bu kontroller cüzzama benzeyen bütün hastalıkların halk ya da tekkenin yöneticileri tarafından cüzzam şüphesiyle şikâyet edildiğini de göstermektedir. Doktorlar bu yaraları kontrol ederek teşhis koymuş, cüzzamla ilgisi olmayanlar normal yaşantısına devam etmiştir.

Konya'da Sırçalı Sultan Zaviyesi adıyla da anılan *süknası cüzzam marazına mübtela olanlara mahsûs olan tekyenin zaviyedarı A'mâ Derviş Mehmed*, Nevahi kazasına tabi Levze adlı köyden Abdullah bin İbrahim karşısında *cüzzam marazı sarî bi-emri'l-lah-i te'âlâ olmağla kadîmden maraz-ı mezbûre mübtela olanlar ashâb-ı salimîn arasına karışmayub* tekkede sakin olagelirlerdi. Abdullah da bu hastalığa yakalandığından benimle tekkede oturmasını talep ederim demişti. Abdullah bunu inkâr edince hekimlerden Pulcuzâde Halil Efendi el, ayak gibi vücut azalarına bakıp Abdullah'ta bu hastalıktan eser ve alamet yoktur deyince Derviş Mehmed 27 Mart 1678 tarihinde davadan men edilmiştir (KŞS 24: 77-3; Küçükdağ vd., 2003: 190).

Konya'da *cüzzam marazına mübtela olanlara mahsûs tekyede sakin olanlardan* Abdulgani bin Mehmed mahkemede Ermenek kazasına tabi Tavdas köyünden Ömer bin Ahmed huzurunda, Ömer cüzzam hastasıdır. Tekkede oturması *mu'tad-ı kadîm* olduğundan tekkede oturması mahkemeden talep edilmiştir. Ömer ise cevabında daha önce gelincik hastalığına yakalandım. Hekime müracaatla hastalıktan kurtuldum. Cüzzam yoktur deyince hekimlerden Derviş Mustafa bin Muharrem mahkemede azasına baktı. Onun gelinciğe yakalandığını ama iyileştiğini ve cüzzam olmadığını belirtince Abdülğani, 3 Temmuz 1682 tarihinde, bu hususta men edilmiştir (KŞS 27: 78-1; Küçükdağ vd., 2003: 191). Halkın hastalandığında doktora müracaat ettiği de anlaşılmaktadır. Yine tekkede bulunan bir cüzzamlının dışarıdakiler hakkında bilgi sahibi olduğu hatta mahkemeye gelerek şikâyetini dile getirebildiği görülmektedir. Hastalığın teşhisinde en önemli araç, tekkedeki görevliler ya da halkın cüzzam olduğunu düşündüğü kişiler hakkında mahkemeye şikâyetle bulunmalarıydı. Kadının kararıyla doktor hastayı muayene ederek teşhisini söylemiş, mahkeme ise hekimin görüşüne göre karar vermiştir. Bütün

21 Belgenin transkripsiyonu için bkz. Konya Kadı Sicili 14, 2014: 14-15; Küçükdağ vd., 2003: 193.

belgelerden halkın hastalıktan çok korktuğu anlaşılmaktadır. Zira en küçük belirti bile cüzzam zannedilerek şikâyet edilmiştir.

Hastalar arasında önemli bir dava söz konusu olursa mahkeme heyeti tekkeye gelebilir, dava evde ya da mahkemede²² görülebilirdi. 15 Nisan 1692'de Konya'da Sırçalı Sultan Tekkesi'nde sakin Arslan bin Ali, mahkemede Ali bin Abdülkerim huzurunda; bundan önce Ali benim sağ kolumu yaralamıştı. O darp nedeniyle kolum çolak olmuştur. Bundan dolayı olan davam karşılığında araya girenler sayesinde aramızda anlaşarak Ali'den yedi kuruş alıp davadan vazgeçtim, demiştir (KŞS 37: 217-3). Aynı tekkede kalanlar arasında da anlaşmazlıklar çıkabilirdi. Böyle bir durumda miskinler, başka bir yere gönderilebilirdi (Ünver, 1961: 11). Bazı davalar ise ilgililerin evinde yapılabilmekteydi. Cüzzam olan şahıs evde tedavi edilmeye çalışılmış ancak ölmüştü.²³ İlgili kararda ölümün mahalleli ile alakası olmadığı belirtilmiştir (KŞS 41: 85-1; Küçükdağ vd., 2003: 191). Ancak ölen kişinin cüzzam olduğu ve halkın kendi imkânları doğrultusunda evde de hastalığı tedavi etmeye çalıştığı da anlaşılmaktadır.

Cüzzama yakalanma korkusuyla ortaya çıkan şüphe, Müslüman veya gayrimüslim herkese karşı hissedilebilmiştir. Konya'da Sırçalı Sultan Tekkesi mütevellisi Derviş Abdurrahman bin Mustafa adlı kişi mahkemede; Akıncı Mahallesi'nden Mank veledi Misis adlı zimmi karşısında Mank'ın cüzzam olduğunu söyledi. *Maraz-ı merkûm sarî bir maraz olmağla mesfûr Mank çarşuda ve bazarda güzerân itmeyüb maraz-ı merkûma mübtela olanlar sakin olmaları için mahsûs tekye olmağla* hekimlerden mahkemede hazır olan Osman Ağa ibni İsmail ve Yusuf bin Abdullah'ın, Mank'ı muayene ederek bunun tekkeye gönderilmesini istemişti. Ancak hekimler hastayı inceleyip bunun hastalığı cüzzam

22 Tekkede nahoş hareketler olduğuna dair bir örnek tespit edilmiştir. Ancak ne karar verildiği belli değildir. Ancak iddianın doğruluğu ispat edilirse, cüzzamlı kişi ya da kişilerin tekkeden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Miskinler Tekkesi sakinlerinden Mustafa bin Ali ile eşi Fatma, Konya'da subaşı olan Mustafa Bey tarafından, Mustafa'nın eşine namahrem kişileri götürdüğü duyulduğundan mahkemeye getirilmişlerdi. Bunlardan birisi de diğer Mustafa'ydı. Ancak bu şahıs, Mustafa'dan alacağı olduğunu ve bu yüzden tekkeye gittiğini ifade etmiştir. Tekkenin mütevellisi Açıkbaş ise Mustafa'nın Fatma'ya geldiğini ve tekkeden ihracını 22 Şubat 1673 tarihinde istemiştir (KŞS 16: 147-3).

23 Miskinler ölünce taş dikiliyor ama hastalığın adı yazılmıyordu (Ünver, 1961: 10).

değildir deyince Abdurrahman davadan 21 Ocak 1724'te men edilmiştir (KŞS 49: 138-4; Küçükdağ vd., 2003: 190).

Önceleri cüzzamlılar kimseyle görüşemez sadece kapı önüne çıkabilirdi. Daha sonra şehre inip alışveriş yapmaya başladılar (Yıldırım, 2005: 186). Cüzzam hastalarının izinsiz olarak halk arasına karıştıklarını gösteren örnekler de vardır. 1793 yılında, miskinlerin dışarıdan ihtiyaçlarını temin eden vekilharçları bulunmasına rağmen Üsküdar çarşısında serbestçe dolaşmaları ve bu duruma engel olamamaları nedenleriyle ya da göz yummaları sebebiyle tekke şeyhi Ali ve Molla Bektaş şeyhlikten azledilip Bursa Miskinler Tekkesi'ne sürgün edilmişlerdi (Dikeçligil, 2017: 95). Ancak bir süre sonra ailesi perişan olduğundan ve kardeşi Mustafa'nın kefilliği ile Ali serbest bırakılmıştır (Ünver, 1958: 144). Çeşitli sebeplerle cüzzamlılar şehre de dağılabilmişlerdi. Nitekim Konya kadısına cüzzam olanları zaviyeye toplaması emredilmiştir (KŞS 28: 277-3; Küçükdağ vd., 2003: 188-189).

Doğumda birden fazla çocuğun olması durumunda ödenen *tev'em maası*, cüzzamlıların çocukları için de ödenmiştir. Üsküdar Miskinler Tekkesi'nde doğan ikiz çocuklar için devlet aylık 30'ar kuruş ödemiştir (Dikeçligil, 2017: 98). Bu örnek tekkede ailelerin ayrı ayrı kaldığını ve cüzzamlı ailerin çocuklarının olduğunu göstermektedir. Ayrıca devletin sosyal yardımlarından bütün vatandaşlar gibi cüzzamlılar da faydalanmıştır. Cüzzamlıların çocukları doğduktan sonra yürüyüp konuşana kadar hastalık belirtileri ortaya çıkmazsa, ebeveynlerinden alınarak sağlıklı akrabalarına verildiği Kıbrıs Miskinhanesi örneğinden anlaşılmaktadır (Beratlı, 2013: 70).

2. Miskinler Tekkesi'nin Vakıfları

Sultan Alaeddin'in tekkeye bir değerim, günde bir vukıyye un ve iki dükkân ile yılda 200 akçe vakfettiği 1668-1669 yılına ait bir kayıta geçmektedir (Konyalı, 1997: 926). Ancak bu bilgiye tahrir kayıtlarında ya da başka belgelerde rastlanılmamıştır. Konya'daki Miskinler Tekkesi Vakfı'na ait Hocacihan'da Terzi Mustafa tasarrufunda olan 27 dönüm tarlanın öşrü 1847 yılında alınmıştır (VGMA, d. 2177: 184). Yine

vakfın bir muhasebe kaydında toplam 56 dönüm²⁴ arazisi kayıtlıydı. Buğdaydan elde edilen altı yıllık 97,5 kuruş geliri ile tarlaların kirasından elde edilen altı senelik geliri 1.200 kuruştur. Toplam 1.297,5 kuruş gelirin 54 kuruşu yazıcı ücreti ve beş kuruşu muhasebe harcına ayrılmıştır. Masraflar düşünülünce vakfın geliri 1.228,5 kuruş kalmıştır (VGMA, d. 2176: 190). Bu bilgiler dışında vakfın gelirleri hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Tekkelerin vakıflarına dair çok fazla bilgi olmasa da devletin durumu takip ettiği de anlaşılmaktadır. 19 Eylül 1848 tarihinde, zaruret hallerine değinilerek Miskinler Tekkesi dervişlerine gerekenin yapılması hususunda evkaf nazırına buyruldu yazılmıştır. Düşülen derkenarda "bir gün tahsisat var mıdır? Olduğu halde ne mikdardır ve şimdiki istirahatlarına ne vecihle tesviye olunması lazım gelir" denilmiştir (BOA, A.MKT 149/25). Dolayısıyla devlet, miskinlerin durumunu öğrenmek ve ne kadar yardım yapılacağını bilmek istemiştir.

Konya'daki miskinlerin yiyecek ihtiyaçlarına dair bir veri yoktur. Ancak diğer yerlerdeki örneklerin benzeri Konya'daki tekkede de uygulanmış olmalıdır. Nitekim Osmanlı zamanında 12 Temmuz 1828 tarihinde, Kıbrıs'taki miskinlerin ekmek ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır (Dikeçligil, 2017: 117). Benzer şekilde 1852 yılında Girit Miskinler Yurdu'nda 37 Müslüman ve 67 Hristiyan cüzzamlı vardı. Günde her birine 200 dirhem ekmek ve Müslüman olanlara ramazanda ellişer dirhem pirinç ile yirmişer dirhem zentinyağı verilmesi istenmiştir (Ünver, 1961: 12). Üsküdar Miskinler Tekkesi'ne her yıl ramazan ayında 100 kıyye pirinç, 50 kıyye sadeyağ, 30 kıyye bal, 20 kıyye zeytin verilir. Ancak tekkedeki miskinlerin fazlalığından tayinat yetmediği için 5 Temmuz 1853 tarihinde *Meclis-i Vâlâ* bunu dörtte bir oranında arttırmıştır. Ayrıca tayinatın aylara bölünerek aydan aya verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, İ. MVL 277/10803). İstanbul'daki Miskinler Tekkesi'ne Atik Valide İmareti'nden her sabah kırk ekmekle çorba, her akşam çorba, et ve pilav verilir. Haftada iki gece zerdeli pilav gelirdi. Yılda 12 kurban buraya tahsis edilmiştir. Binanın önünde yoldan geçenlerin para bırakması için sekiz sadaka taşı vardı. Burada toplanan paralar hastalar

24 Buna göre; Hacı Pir oğlu zimmetinde 18 dönüm, Müftü Efendi Tarlası 24 dönüm, Topal Tarlası bir dönüm, Dedenin Koroğlan zimmetindeki tarla bir dönüm olmak üzere 56 dönüm tarladan geliri vardı (VGMA, d. 2176: 190).

arasında pay edilirdi. Ancak bazı kaynaklarda cüzzamlıların tavuk besleyip yumurta sattıkları ya da keçi sahibi oldukları da ifade edilmiştir²⁵ (Yıldırım, 2005: 186). Dolayısıyla kendi geçimlerini temine yönelik çalışan cüzzamlılar da vardı.

3. Miskinler Tekkesi'ndeki Görevliler

Diğer vakıflarda olduğu gibi Miskinler Tekkesi'nde de çeşitli görevliler istihdam edilmiştir. Bunlardan biri vakfın yöneticisi olan mütevelliydi. Mütevellî olan kişi, tekkede bulunan cüzzamlılar ile ilgili konularda merkeze isteklerini ya da şikâyetlerini bildirebilirdi (KŞS 28: 277-3). Tekkede cüzzamlı olmadığı zaman başka kişilerin yaşamasına da izin verilmiştir. İçerisinde fukaranın oturması uygun olduğundan burayı şenlendirmek şartıyla, 28 Nisan 1721 tarihinde, Mehmed bu göreve getirildi (VGMA, d.1107: 41a). Miskinler Vakfı'nın *bâ-mu'ayyene* mütevellisi Mehmed'in çocuksuz ölümü üzerine Eylül 1739'da İbrahim mütevellî oldu (VGMA, d. 1109: 36b). Eylül 1744'te İbrahim vakfı harap ettiği gerekçesiyle görevden uzaklaştırıldı ve yerine Ali Halife atandı. Atamalar naibin arzıyla gerçekleşmiştir. Ancak Aralık 1744 tarihinde, İbrahim'in kusuru yokken görevden alındığını ve kendisine zulüm edildiğini söylemesi üzerine görev yeniden ona verildi (VGMA, d. 1112: 9a). İbrahim'in ölümü üzerine ise 1751 yılında oğlu Mehmed vakfın tevliyetine getirildi (VGMA, d. 1112: 24b). Konyada'ki Miskinler Tekkesi'nin beratla mütevellisi eş-Şeyh Mehmed bin İbrahim ölünce tevliyet boş kaldığından oğulları es-Seyyid İbrahim ve Mehmed Ali mütevellî atanması gerekirken İbrahim görevi üzerine almıştı. Babası ekmek parasından mahrum olduğunu ifade eden Mehmed Ali, tevliyetin yarı hissesini talep etmiştir. Tevliyet, Konya kadısının ilamı üzerine Aralık 1789 tarihinde İbrahim'e verilmiştir. Onun ölümü üzerine ikisine kalması gerekirken birisi üzerine aldığından kendi hissesini Konya naibinin ilamıyla talep etmiştir. Anadolu muhasebesi içindeki bu kayıt, derkenarda verilmiştir. 3 Haziran 1793 tarihinde ilam gereği tevcih olunması emredilmiştir (BOA, C. EV 59/2918; KŞS 66: 135-1). Lale Devri'nde ise tekkede bir zaviyedar, bir mütevellî, bir nazır, imam, bevab ve ferraş görev yapıyordu (Küçükdağ, 1989: 71). 21 Ocak 1724 tarihinde Sırçalı Sultan Tekkesi mütevellisi Derviş Abdurrahman bin Mustafa'ydı. Cüzzam şüphelisi

Mank'ı mahkemeye çıkarması vakfın yöneticisinin en önemli görevlerinden birinin cüzzamlıları takip etmek olduğunu göstermektedir (KŞS 49: 138-4; Küçükdağ vd., 2003: 190). 23 Haziran 1762 tarihinde ise tekkenin mütevellisi Seyyid Ahmed idi (VGMA, d. 1108: 6b).

Vakıfta tekkenişin ve zaviyedar da görev almıştır. Bunlar, vakfın şeyhini bazen de dervişleri ifade ederdi. Burada şeyh anlamında kullanılmıştır. 3 Mayıs 1670 tarihinde, Konya'daki Sırçalı Sultan tekkenişini Açıkbaş Dede mahkemede cüzzam olduğunu iddia ettiği kişi hakkında konuşmuştu (KŞS 14: 10-4; Küçükdağ vd., 2003: 193). Tekkenin tekkenişini Derviş Seyyid Mehmed adlı kişi babam ekmeğidir diye görevi ve vakıf malını almıştı. Tekke harap olduğu için görevden uzaklaştırılarak yerine Derviş Musa her yönüyle bu göreve layık olduğundan 19-28 Ekim 1706 tarihinde atanmıştır (KŞS 42: 292-3). Sırçalı Sultan Zaviyesi'nin zaviyedarı Hacı Mehmed ölünce yeri boş kaldığından her yönüyle göreve layık olan Mehmed'e, zaviyeyi tamir etmek şartıyla naibin arzı gereği berat verilmişti. Eskiden olduğu gibi mutasarrıf olması 4-13 Mayıs 1677'de bildirilmiştir (KŞS 13: 271-3). Atamadaki şarta göre, 17. yüzyılın sonunda tekkede bir tamirat yapılmış olmalıdır. 27 Mart 1678 tarihinde vakfın zaviyedarı A'ma Derviş Mehmed'di (KŞS 24: 77-3; Küçükdağ vd., 2003: 190).

Tekkedeki bir diğer görevli imamdı. İmamların cüzzamlı mı yoksa dışarıdan biri mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Ancak Ünver (1961: 10), hastalığın imam ve hatiplere geçtiğine dair son asırlarda bir şey duyulmamış. Bu dönemdeki imamlar meczum değil. Daha öncekiler bilinmiyor, demiştir. 8 Eylül 1785 tarihinde Bursa Miskinler Tekkesi'nde sakin olan Hasan, zaviyede şeyhlik yapmak için berat almış ancak cüzzam olmadığı anlaşılınca uzaklaştırılarak Giridî Hasan Halife şeyh olarak atanmıştır. Buradan şeyhin cüzzamlı olması gerektiği anlaşıldığı gibi kişilerin gelir elde etmek için cüzzamlıların arasında kalmayı göze alacak duruma geldiklerini de göstermektedir. Benzer şekilde 22 Kasım 1551 tarihinde, Bursa'daki miskinler, hırsızların saldırılarına uğradığından şiddet ve şekavet edenleri uzaklaştırmak ve toplanan sadakaları adaletli bir şekilde paylaşmak için kendi aralarından adaletli ve güvenilir bir kişi olan Ahmed bin Abdullah kethüdalık görevine getirilmiştir. (Ünver, 1958:

25 Tayinatları için bkz. Pakalın, 1993: 546.

143). Dolayısıyla atanması istenen kişi yine miskin taifesindendi. 16. ve 18. yüzyıllardaki görevlilerin miskin olduğu bu örneklerden anlaşılmaktadır. Ancak bu örnekleri genellemek ne kadar doğrudur? İkincisi cüzzam olanların arasına sağlıklı insanları görevlendirmek o zamanın şartlarında yapılır mı? Konya örneklerine bakarak bu soruları cevaplamak mümkün gözükmemektedir. Ancak cabi ile nazırın aynı aileden gelmesi ve ölümlerde cüzzam ifadesinin geçmemesi bunların miskin olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Miskinler Mahallesi'ndeki Sırçalı Sultan Mescidi'ne imam gerekli olduğundan bir akçe ile 25 Nisan 1705 tarihinde, Mustafa Halife atanmıştır (VGMA, d. 1107: 18b). 27 Temmuz 1838 tarihinde, *Vakf-ı Mescid-i Sırçalı Sultan el-meşhur bi-Miski Sultan* olarak ifade edilen vakfın sınırları belli olan 24 dönüm tarlası vardı. Bu tarla, Konya müftüsü es-Seyyid Abdulahad Efendi tasarrufundaydı ve öşrü alınıyordu (VGMA, d. 2177: 349). Aynı dönemde Demirci Hacı Mescidi'ne yapılan atamalar, ibadethanelerin farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Vakıfta cabi ve nazır da görev yapmıştır. Bu iki görevi aynı kişiler tarafından yürütülmüş olduğu 23 Haziran 1762 tarihli atama kaydından anlaşılmaktadır:

"Miskinler Tekyesi dimekle 'arîf Sırçalı Sultan Vakfının bir müd gallesiyle nâzırı ve bir müd gallesiyile câbîsi olan Seyyid Mustafa bi-lâ berât eben 'an cedd mutasarrıf iken bi-lâ veled fevt olub yeri hâlî kalmağla mahlûlünden Şeyh Mehmed Arif ve Hâfız Musli ve Seyyid Ali ve Seyyid Mehmed nâmûn kimesnelere mütevellîsi Seyyid Ahmed arzıyla tevcîh buyruldu" (VGMA, d. 1108: 6b).

1781 yılında Mehmed Arif ölünce onun hissesi oğulları Hafız Abdullah ve Molla Osman'a geçti. Vakfın nezaret ve cibayet görevlerini yürüten kişiler, İshak Bey Vakfı'nda keyyal ve duagu; Ferhuniye Vakfı'nda ise cüz okumakla görevliydi (VGMA, d. 1111: 10b). Farklı vakıflarda görev almaları ücretlerini artırmak içindi. Seyyid Mehmed'in çocuksuz ölümü üzerine ise hissesi Ebu Bekir'e verilmiştir. 8 Haziran 1826 tarihinde ise Ahmed, Mehmed ve İbrahim adlı kardeşlerin ölümü üzerine rub hisse nezaret ve sümün hisse cibayeti Süleyman yürütmeye başlamıştır (VGMA, d. 556: 5).

Konya'da Miskinler Tekkesi diye bilinen Sırçalı Sultan Vakfı'nın nisf müd gallesiyle nisf nezaret ve nisf müd gallesiyle nisf cibayetlerine beratla mutasarrıf olan Hafız Muslihiddin ve Seyyid Ali'nin peşpeşe ölümleri üzerine Muslihiddin'in oğlu ile kardeşinin oğlu es-Seyyid Hafız Ahmed ve Mehmed Arif'e 1812 yılında aynı görevler verilmiştir. 9 Eylül 1814 tarihinde ise senede sümün müd galle ile sümün hisse nezaret ve senede sümün müd galle ile sümün hisse cibayet cihetlerinin mutasarrıfı Süleyman bin Halil'in çocuksuz vefatıyla boşalan görevlere es-Seyyid Ebu Bekir bin es-Seyyid Ahmed getirilmiştir. 19 Temmuz 1836 tarihinde yıllık bir müd galle ile nisf hisse nezaret ve cibayet cihetleri Seyyid Ahmed ve Mehmed Arif'in üzerinde iken mezbur Mehmed Arif'in fevtinden hissesi oğlu es-Seyyid Ahmed Halife'ye tevcih edilmiştir (VGMA, d. 2176: 190). es-Seyyid Ahmed ve Mehmed Arif adlı kişilerden Mehmed Arif vefat edince yeri boş kaldığından göreve layık olan oğlu es-Seyyid Ahmed bin Mehmed Arif'e *nısfıtan rub* hisse iki görevin babasının yerine ona verilmesini Konya kadısı 27 Nisan 1837'de arz etmiştir. Belgenin yanında Mustafa İzzet'in uygundur yazısı ile mührü vardır. Evkaf-ı Hümayun²⁶ Nâzırı'nın görüşü üzerine tevcih olunmuştur. Derkenarda ise babasının ve diğer hisse sahiplerinin kayıtları çıkarılarak evkaf nazırına 23 Temmuz 1837'de sunulmuştur (BOA, C. EV 24/1196). Zaman içerisinde görev, aile fertleri arasında parçalanmıştır. 18 Ekim 1843 tarihinde vakfın nazırı ve cabisi Halil bin Veli'nin ölümü üzerine yeri boş olduğundan bu işe layık olanlardan es-Seyyid Ebu Bekir bu görevlere getirilmiştir (VGMA.d 306: 103).

Sonuç

Miskinler, sağlıklı insanlara hastalığın bulaşmaması için genelde şehirden uzak miskinane, miskinler tekkesi ya da çeşitli isimler altındaki zaviyelerde barındırılmıştır. Tabii ki bu bir tecrittir. Ancak tecrit, ölmeleri için uzaklaştırmak değil yaşamaları ve kontrol altında olmalarına yöneliktir. Buna ek olarak bütün ihtiyaçları devlet ve vakıflar tarafından karşılanmıştı. Ayrıca cüzzamlılar vergiden de muaf tutulmuşlardı. Zira onların gelirleri yoktu. O halde bu tecritle hem sağlıklı insanları korumak hem de cüzzamlıları kontrol altında tutarken ihtiyaçlarını karşılayıp mümkünse tedavi etmek amaçlanmış olmalıdır.

²⁶ 19 Temmuz 1836 tarihinde, Konya'daki Miskinler Tekkesi diye bilinen Sırçalı Sultan Vakfı, Evkaf-ı Hümayun'a bağlıydı (VGMA.d 2176: 190).

Tekkeye alınmanın temel nedeni sağlıklı insanları cüzzamdan korumaktı. Ancak tekke ya da zaviye şeklinde teşkilat yapısının oluşturulması hastaların ömrünün kalan günlerinde ibadetle meşgul olmalarını temine yönelik olmalıdır. Bunun yanında bütün ihtiyaçları vakıf ve ahalinin yardımıyla karşılanan hastaların dünyevi kaygılardan uzaklaşarak tamamen dine yönelmeleri amaçlanmış olmalıdır. Zira öleceği tam zamanı bilmeyen ancak kısa sürede öleceğini hisseden bir insanın normal bir psikolojiye sahip olamayacağı aşikârdır. İşte bu ruhsal çöküntüyü doldurabilecek yegâne malzeme, Allah'a teslimiyetti. Tam bu noktada da tekkenin devreye girdiği söylenebilir. Tekkede Müslümanların yanında gayrimüslimlerin de var olduğu yukarı da anlatılmıştı. Onlar için de öncelik tecritti. Ancak kendi dinlerinde ibadet etmelerine de bir engel yoktu.

Diğer toplumlarda günahkâr olarak adlandırılan cüzzamlılar, Osmanlılarda miskin olarak ifade edilmiştir. Birinci bakış açısında toplumun nefreti bu insanlar üzerine doğru itilirken diğerinde ise topluma bu insanların yardıma ihtiyacı olan insanlar olduğu mesajı verilmekteydi. Sadece uygulamada değil isimlendirmede de insani bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanan insanların kaldığı yere tekke, hastalara ise miskin ifadesinin kullanılması insani bakışın ve hoşgörünün bir göstergesi olmalıdır. Aynı devirdeki bazı inanç sahiplerinin bu insanları günahkâr olarak gösterip toplum nezdinde ötekileştirdiği hatta nefret ettirme derecesine getirdiği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu ve benzeri nedenler Selçuklular ve Osmanlıların ne denli insani davranışlara sahip olduğunu göstermektedir. Düsturu *insanı yaşat ki devlet yaşasın* olan bir devletin cüzzamlılara başka bir gözle bakması da beklenemezdi. Cüzzamlıları görünce aslandan kaçır gibi kaçın hadisini de bu düsturla birleştiren miskinler tekkesinin kurulması daha iyi anlaşılabilir.

İncelenilen Sırçalı Sultan Zaviyesi/Miskinler Tekkesi Konya'nın Bordabaşı Mahallesi'ndeydi. Şu an binaya dair bir kalıntı yoktur. Ancak belgelere göre Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde faal bir tekkeydi. Bu binada Konya ve çevresinde cüzzama yakalananlar barınmaktaydı. Sultan Alaeddin'in vakıflar bıraktığı tekkenin ayrıca birkaç tarlası da vardı. Bu vakıflara rağmen tekkeyi devletin de desteklediği diğer örneklerden yola çıkararak söylenebilir.

Cüzzam, bazı cilt hastalıkları ile gelincik, âkile, sıraca ve tuzlu balgam gibi hastalıklarla karıştırılmıştır. Çünkü Osmanlı toplumu cüzzamdan çok korktuğu için en ufak şüpheyi bile şikâyet ederek hastalıktan korunmaya çalışmıştır. Tabii ki her şikâyet edilen cüzzam değildi. Bunu ayırmak için kadı ve doktor kontrolünde işlemler yürütülmüştür.

Cüzzam olduğu düşünülen kişi, önce mahkemeye çıkarılır, mahkemenin kararıyla doktor kontrolünden geçirilir ve kişinin durumuna göre karar verilir. Şayet cüzzam olduğu anlaşılırsa tekkeye yerleştirilirdi. Cüzzam değilse iddia sahiplerinin ilgili şahsı rahat bırakmaları istenirdi. Her iki durum da mahkeme tarafından kayıt altına alınırdı. Doktora muayene ettirmek için mahkeme kararının aranması, keyfi uygulamaların önüne geçmek için yapılmış olmalıdır. Doktor kontrolü olmadan hastanın tekkeye yerleştirilmemesi ise doktorlara güvenildiğini göstermekle birlikte kişinin haklarının güvence altına alınmasını temin için yapılmıştır. Ayrıca miskinlerin tedavileri için başvuru hekimbaşı ile hekimlerin isimleri ile hangi yıllarda görev yaptıkları da tespit edilebilmektedir. Konuyla ilgili olarak Konya'da altı hekimin adı geçmiştir. Miskinlerle ilgili farklı yıllardaki davalarda mahkemeye çağrılan hekimlerin her zaman mahkemede hazır bulunması, Konya'da gerekli hekimin olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Konya'da bulunan tekkenin işleyişini sağlayan görevliler de vardı. Bunlar arasında vakfın yönetiminden sorumlu mütevellî, gelirlerini toplayan cabi, gelir-giderini denetleyen nazır ile mescitte namaz kırdıran imam sayılabilir. Konya'da Sırçalı Mescid adıyla anılan farklı yapılar vardı ve bunlar birbirine karıştırılmıştır. Ancak aynı dönemde görev alanlara bakılarak bunların farklı yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Zira karıştırılan üç Sırçalı Mescid vardı. Demirci Hacı Mescidi, Debbağhane Mescidi ile Miskinler Tekkesi'ndeki ibadethane bu isimle anılmıştır. Bunların yanında Sırçalı Medrese içerisindeki mescit de aynı ismi kullanmıştır.

Miskinler Tekkesi'nde din, ırk, cinsiyet ya da zenginlik ayrımı yoktu. Cüzzamlı kişi tekkeye yerleştirilirdi. Bu noktada herkes eşitti. Zira öncelikli amaç, tecritti. Bir başka ifadeyle hastalığın sağlıklı insanlara bulaşmasını engellemektir. Hastalığa yakalanan kadın ve erkekler tekke kalmışlardı.

İslam anlayışına göre mahrem olanlar bir arada olamayacağından hareketle bina, kadın ve erkek bölümü ayrı ya da aile olarak kalabilecek şekilde planlanmıştır.

Sonuç olarak Miskinler Tekkesi'nin işlevi şöyle özetlenebilir: Cüzzamlıların tecridi, tedavisi ve bakımı için kullanılmıştır. Bu sayede hastalığın sağlıklı insanlara bulaşması önlenmiştir. Sırçalı

Sultan Zaviyesi adıyla anılan vakıf, bir sağlık kuruluşu olarak değerlendirilmelidir. Zira cüzzam olduğundan şüphelenilen kişi doktor kontrolünden geçirildikten sonra tekkeye alınmıştır. Muhtemelen tekkeye yerleştirildikten sonra da hastalığın takibi yapılmıştır.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Evkâf (C. EV): 59/2918, 24/1196.

Cevdet Sıhhiye (C. SH): 24/1154.

İrâde – Meclis-i Vâlâ (İ.MVL): 277/10803.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 7640.

Maliye Varidatı Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d): 10243.

Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemî Belgeleri (A.DVN): 61/77.

Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS): 506/151.

Sadâret Mektubi Kalemî Belgeleri (A.MKT): 149/25.

Sadâret Mektubi Kalemî Deavi Belgeleri (A.MKT.DV.): 132/39.

Sadâret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Belgeleri (A.MKT.UM.): 202/42.

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): 40.

1.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Defterler (d.): 306, 506, 2176, 2177, 2178, 3226.

Hurufat Defterleri: 554, 556, 1107, 1108, 1109, 1111, 1112.

1.3. Konya Şer'îye Sicilleri (KŞS)

12, 13, 14, 16, 24, 27, 28, 37, 41, 42, 45, 47, 49, 56, 57, 66, 68, 77, 131.

Konya Kadı Sicili 14 (1080-1081/1669-1670) (2014). (Hazırlayan: Fatih Küçük-İzzet Sak), Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

2. Kitaplar, Tezler ve Makaleler

Akgündüz, Ahmed (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. C. II, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

Akgündüz, Ahmed (1994). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. C. VII, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Atçeken, Zeki (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması (Konya Şer'îyye Sicil Kayıtlarına Göre)*. Ankara: TTK Yayınları.

Beratlı, Nazım (2013). *Kıbrıs Miskinhanesi- Cüzzam ve Kıbrıs (1830-2001)*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1967). *"Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye" Kamusu*. C. II, İstanbul: Bilmen Yayınevi.

Dikeçligil, Özlem (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Miskinler: Üsküdar Miskinler Tekkesi'nin Sosyal ve İktisadî Etkileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî (1988), *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. C. 12. (Mütercim: Mehmed Sofuoğlu), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Evliyâ Çelebi (2016). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1-6. Kitaplar*. C. 1, (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İbn-i Sînâ (2015). *El-Kânûn fi't-tıbb*. Dördüncü Kitap, (Çev. Esin Kâhya), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kahveci, Gülay (1998). *29 Numaralı Mühimme Defteri (984/1576) (Tahlîl-Özet-Transkripsiyon)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Konyalı, İbrahim Hakkı (1997). *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*. Ankara: Burak Matbaası.

Küçükdağ, Yusuf (1989). *Lâle Devri'nde Konya*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Küçükdağ, Yusuf- Neyhan Ergene, Fuat Yöndemli, Refik Soylu (2003). "Konya'da Cüzzamlı Hastaların

Osmanlı Döneminde Bakım ve Tedavileri". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, s. 187-194.

Küçükdağ, Yusuf (2010). "Konya'da Anadolu Selçuklu Dönemi Tekke ve Zaviyeleri". *IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi/Sanat Etkinlikleri, 02-07 Kasım 2009, Kahire/Sharm El Sheikh-Mısır* (Editörler: Yusuf Küçükdağ, Ahmet Aytaç), Konya. s. 3-28.

Küçükdağ, Yusuf (2014a). *Konya Darülkurraları (1400-1920)*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Küçükdağ, Yusuf (2014b). "Miskinler/Sırçalı Sultan Tekkesi". *Konya'nın Kırk Tekkesi*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 82-83.

Oğuzoğlu, Yusuf (1981). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Osman Şevki (1991). *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*. (Sadeleştiren: İlder Uzel), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Önder, Mehmet (1971). *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*. II. Baskı, Ankara: Güven Matbaası.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul MEB Yayınları.

Palalı, M. Zeki (1993). "Cüzzam". *DİA*, C. VIII, İstanbul. s. 150-152.

Sahillioğlu, Halil (2002). "Tıpla İlgili On Beşinci Yüzyıl Sonuna Ait Davalar". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*. S. 8, İstanbul. s. 11-16.

Sarı, Nil-Kurt, Ü. E. (2007). "Üsküdar Miskinler Tekkesi". *Üsküdar Sempozyumu IV 3-5 Kasım 2006 Bildiriler*, C. II, (Editör: Coşkun Yılmaz). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları. s. 365-390.

Şahin, Zafer (2014). *72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (Vr. 231-743) İnceleme-Metin*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., Süheyl (1961). "Cüzzam ve Türkçe Tıp Yazmaları". *Türkiyede Cüzzam Tarihi Üzerine Araştırmalar*. (Hazırlayan: Süheyl Ünver-Bedi N. Şehsuvaroğlu), İstanbul: İsmail Akgün Matbaası. s. 18-38.

Şemseddin Sami (2012). *Kâmûs-ı Türkî*. (Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebu Faruk Önal). İstanbul: İdeal Yayınları.

Terzioğlu, Arslan (1998). "Türk Lepra ve Leprosori Tarihine Kısa Bir Bakış". *Merhaba Yaşamak Türkiye'de Cüzzamla Savaşı Dünü-Bugünü-Yarını "20 Yıllık Savaşımız"*. (Hazırlayanlar: Türkan Saylan-Mustafa Sütlaş), İstanbul: Cüzzamla Savaş Derneği Yayınları. s. 14-22.

Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*.

Türk Dil Kurumu, *İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü*.

Uludağ, Osman Şevki (2010). *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*. (Hazırlayan: Esin Kahya). Ankara: TTK Yayınları.

Utku, Etem (1998). "Lepra Tarihi". *Merhaba Yaşamak Türkiye'de Cüzzamla Savaşı Dünü-Bugünü-Yarını "20 Yıllık Savaşımız"*. (Hazırlayanlar: Türkan Saylan-Mustafa Sütlaş), İstanbul: Cüzzamla Savaş Derneği Yayınları. s. 9-13.

Uz, M. Ali (2015). "Sırçalı Sultan (Miskinler Tekkesi)". *Konya Ansiklopedisi*. C. VIII, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları. s. 79.

Ünver, Süheyl (1958). "Bursa'da Yıldırım Semtindeki Lepralılar Yurdu". *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, C. 21, S. 1, s. 142-145.

Ünver, Süheyl (1961). "Türkiyede Cüzzam Tarihi". *Türkiyede Cüzzam Tarihi Üzerine Araştırmalar*. (Hazırlayan: Süheyl Ünver-Bedi N. Şehsuvaroğlu). İstanbul: İsmail Akgün Matbaası. s. 3-17.

Yıldırım, Nuran (2005). "Miskinler Tekkesi". *DİA*. C. XXX, İstanbul. s. 185-186.